Västra Götalands Bildningsförbund

Folkbildningens och lokala civilsamhällens betydelse för motståndskraft och civil beredskap

Louise Yngve
Johan von Essen
Pelle Åberg
Karolina Elfström Berg

Med stöd från VÄSTRA GÖTALANDSREGIONEN

Förord

Uppdraget från Västra Götalandsregionens kulturnämnd till Västra Götalands Bildningsförbund (VGB).

Västra Götalandsregionens kulturnämnd har gett Västra Götalands Bildningsförbund i uppdrag att ta fram en rapport om hur de 8 studieförbunden, RF-SISU och det övriga civilsamhället kan bidra till att stärka motståndskraften och den civila beredskapen i Västra Götalands 49 kommuner.
Västra Götalands Bildningsförbund samlar regionens studieförbund, folkhögskolor, RF-SISU Västra Götaland och Västra Götalandsregionens kulturförvaltning.

Uppdraget har sin grund i Västra Götalandsregionens budget för 2026, där regionen slår fast att beredskapen och motståndskraften ska stärkas för att samhället bättre ska kunna hantera samhällsstörningar, kriser och ett förändrat säkerhetsläge.

Bakgrunden är en omvärld som under senare år har präglats av ökad osäkerhet. Kriget i Ukraina, ett försämrat säkerhetsläge, klimatrelaterade händelser, desinformation, hat och hot samt spridningen av AI-genererat innehåll ställer nya krav på samhällets förmåga att förebygga, hantera och återhämta sig från olika typer av störningar. Regeringen genomför samtidigt en omfattande förstärkning av Sveriges civila försvar, med investeringar i bland annat kommuners och regioners beredskap, livsmedels- och dricksvattenförsörjning, hälso- och sjukvård samt befolkningsskydd.

En stark civil beredskap bygger inte enbart på offentliga aktörers insatser. Den är också beroende av människors kunskap, tillit, delaktighet och förmåga att organisera sig lokalt. Civilsamhällets organisationer har här en viktig roll genom sin närvaro i lokalsamhället, sina nätverk och sin förmåga att nå och engagera människor med olika erfarenheter och förutsättningar. Folkbildningen utgör en särskilt betydelsefull del av denna infrastruktur. Genom studiecirklar, kurser, kulturverksamhet och mötesplatser kan studieförbunden bidra med kunskap, praktiska färdigheter, källkritik, demokratiska samtal och stärkt social sammanhållning.

Studieförbunden bedriver redan verksamhet med tydlig anknytning till civil beredskap och samhällelig motståndskraft. Det handlar exempelvis om utbildningar inom krisberedskap, första hjälpen, hemberedskap, digital delaktighet och källkritik, men också om verksamheter som motverkar ensamhet, stärker föreningslivet och skapar möten mellan människor.

Genom sin geografiska spridning, sina etablerade samarbeten och sin förmåga att anpassa verksamheten efter lokala behov har studieförbunden goda förutsättningar att bidra till beredskapsarbetet i samtliga kommuner i Västra Götaland.

Rapportens syfte är att synliggöra folkbildningens och civilsamhällets befintliga bidrag samt identifiera hur deras roll kan utvecklas och tas till vara mer systematiskt. Rapporten belyser möjligheter, behov och hinder samt lämnar förslag på former för samverkan mellan studieförbund, civilsamhälle, kommuner, Västra Götalandsregionen och andra berörda aktörer. Ambitionen är att bidra med ett kunskapsunderlag för ett långsiktigt och inkluderande beredskapsarbete, där civilsamhällets resurser kompletterar det offentligas ansvar.

Utgångspunkten är att motståndskraft skapas före krisen. Den växer genom kunskap, övning, tillit och fungerande relationer mellan människor och organisationer. Genom att inkludera folkbildningen och civilsamhället i den regionala och lokala beredskapsplaneringen kan Västra Götaland stärka både sin praktiska förmåga att möta samhällsstörningar och den demokratiska och sociala sammanhållning som krävs för att samhället ska stå starkt även under svåra påfrestningar.

Skara augusti 2026

Hans-Åke Höber, ordförande
Västra Götalands Bildningsförbund
vgb.nu

Innehållsförteckning

Inledning 07
Bakgrund 09
Civil beredskap 09
Studieförbund och civil beredskap 10
Kort historisk återblick 10
Studieförbund och civil beredskap idag 11
Studieförbundens finansiering och verksamheter 13
Studieförbunden i Västra Götaland 15
Sammanfattning 15
Analysram 17
Manifesta och latenta resurser 17
Studiens kontext 19
Metod och material 20
Civil beredskap ur ett regionalt och kommunalt perspektiv 22
Folkbildning som civil beredskap 22
Manifesta resurser 23
Beredskapsrelaterade utbildningar och praktiska färdigheter 23
Mobilisering av ideellt engagemang 26
Kunskap som kan mobiliseras i kris 27
Trovärdiga informationskanaler 27
Lokaler som resurs i vardag och kris 29
Organisatorisk flexibilitet och omställningsförmåga 30
Latenta resurser 31
Relationer, tillit och lokal förankring 31
Demokrati, bildning och motståndskraft 33
Studieförbundens förhållningssätt till civil beredskap 35
Civil beredskap som framväxande och etablerat område 35
Utvecklingsbehov i det egna arbetet 35
Relationer och samverkan med VGR och kommuner 36
Relationer till Västra Götalandsregionen 36
Relationer till kommuner i Västra Götaland 37
Utvecklingsbehov i samverkan 37

Resurser i lokalsamhället 41
Manifesta resurser – ideella organisationer i det lokala föreningslivet 42
Organisationerna och lokalsamhället 43
Organisationer – en väg in i lokalsamhället 45
Latenta resurser – nätverk, relationer, tillit och tradition i lokalsamhället 46
Att förlita sig på andra och varandra 47
Inkludering och exkludering – att vara en del av en bygd 49
Lokalsamhällets handlingskraft och relationer till offentlig förvaltning 51
Studieförbund i lokalsamhällets vardagsliv 54
Slutdiskussion 58
Studieförbunden – lika och olika 58
Studieförbundens villkorade kapacitet 60
Folkbildningen – både samhällsbyggare och kritisk röst 62
Avslutningsvis 63
Referenser 64

Inledning

Eftersom risken för naturkatastrofer, kriser och krig har ökat (Awad m.fl., 2020) har även intresset för civilsamhällets roll för samhällets beredskap ökat (Andersen & Lundgren, 2025). Civilsamhällets organisationer anses kunna mobilisera materiella och organisatoriska resurser i krissituationer, och samtidigt bidra till att stärka social sammanhållning och tillit i samhället (Skr. 2023/24:163). Dessa resurser och den sociala sammanhållningen kan fungera som en slags ”civilsamhällets infrastruktur” som kan användas som en resurs i den civila beredskapen. Civilsamhällets infrastruktur kan aktiveras när människor måste hantera akuta problem innan offentliga organisationer hunnit komma på plats och agera (Andersen & Lundgren, 2025). Forskning visar att människor i lokalsamhällen ofta mobiliserar sig och agerar kollektivt vid kriser (t.ex. Cras, 2017; von Essen & Åberg, 2022).

Lokal mobilisering sker inte sällan genom etablerade ideella organisationer och föreningar, vilka är inbäddade i täta nätverk av relationer, entreprenöriella initiativ, traditioner och mötesplatser (von Essen & Åberg, 2025). Civilsamhällets organisationer kan därigenom fungera som en brygga mellan stat, region och kommun och enskilda människor (NOD, 2025).

För civilsamhällets infrastruktur är folkbildningen och studieförbunden särskilt intressanta eftersom forskning ofta lyfter fram dess betydelse för människor och samhället. Bland annat betonas studieförbundens bidrag till att höja bildnings- och utbildningsnivån i samhället och folkbildningens roll i att utveckla det svenska samhället och demokratin. Studieförbunden har dessutom en omfattande verksamhet över hela landet via sina samverkans- och medlemsorganisationer (von Essen & Åberg, 2009), vilket skapar en lokal infrastruktur och länkar samman människor och organisationer (Åberg m.fl., 2024).

Samtidigt har det visat sig att offentliga organisationer många gånger har bristande kunskap om hur frivilliga och civilsamhällesorganisationer kan integreras i statens beredskapsarbete (Stark m.fl., 2024). Därför bör samverkan mellan offentliga organisationer och civilsamhället stärkas för att samhället bättre ska kunna hantera hot och kriser (Ds 2023:34). För att stärka denna samverkan behöver offentliga organisationer öka sin kunskap om civilsamhällets organisationer och deras förutsättningar (Stark m.fl., 2024).

Trots att civilsamhället ofta lyfts fram i forskning och policy om civil beredskap behövs mer empiriska studier om hur civilsamhällets organisationer, och i synnerhet folkbildningen och studieförbunden, själva förstår sin roll, hur deras bidrag formas av relationer till offentliga organisationer och vilka villkor som påverkar deras möjligheter att bidra (Stark m.fl., 2024). Föreliggande rapport skall fylla denna kunskapslucka genom att redovisa och diskutera resultat från en studie genomförd av forskare vid Högskolan i Borås och Marie Cederschiöld högskola. Rapporten utgår från studieförbundens, inklusive RF- SISUs, egna perspektiv och analyserar deras förutsättningar att bidra till civil beredskap på regional, kommunal och lokal nivå samt hur människor beskriver de resurser som finns i de lokalsamhällen där de bor. Studien har gjorts på uppdrag av Västra Götalands bildningsförbund (VGB) med ekonomiskt stöd från Västra Götalandsregionens kulturnämnd.

Syftet är att öka kunskapen om folkbildningens, och särskilt studieförbundens inklusive RF-SISUs, förutsättningar att bidra till civil beredskap i Västra Götalands län. För att svara mot detta syfte har studien delats in i två delstudier. Det empiriska materialet utgörs av intervjuer och fokusgruppsintervjuer med företrädare för studieförbunden på regional och kommunal nivå i Västra Götaland, tjänstepersoner inom Västra Götalandsregionen samt med personer som bor i två lokalsamhällen i Västra Götaland.

Texten är disponerad så att vi inleder med tidigare forskning om civilsamhällets och studieförbundens roll i civil beredskap, på regional, kommunal och lokal nivå. Därefter redogör vi för vårt analytiska ramverk samt för studiens metod och empiriska material. Vi presenterar därefter resultaten från de två delstudierna. Delstudie 1 studerar uppfattningar och förhållningssätt till civil beredskap inom studieförbundens verksamheter på regional och kommunal nivå. Delstudie 2 är en närstudie av två lokalsamhällen i Västra Götaland. Den ger kunskap om de formella och informella organisationer, nätverk, personer och relationer som skapar social sammanhållning, utgör infrastruktur och kan generera resurser till civil beredskap. Avslutningsvis sammanfattar vi resultaten för att visa på studieförbundens förutsättningar att bidra till civil beredskap, utifrån studieförbundens perspektiv.

Bakgrund

Civil beredskap

Det som idag benämns som civil beredskap har förändrats över tid. Under 1900-talets första hälft var beredskap i civil mening främst inriktad på civilförsvaret och förberedelser för ett väpnat angrepp mot Sverige (Bennesved & Norén, 2020; MSB, 2023). Efter kalla krigets slut, när ett militärt angrepp mot Sverige bedömdes som mindre sannolikt, flyttades fokus till krisberedskap också för fredstida samhällsstörningar, såsom hantering av olyckor och naturkatastrofer. Beredskap började i högre grad också förstås som en fråga om riskhantering och upprätthållande av samhällsviktiga funktioner snarare än enbart befolkningsskydd (Ingemarsdotter & Eriksson, 2023; SOU 2021:25).

Idag används civil beredskap som ett samlingsbegrepp för krisberedskap och civilt försvar (MSB, 2024a). Begreppet avser samhällets förmåga att förebygga, motstå och hantera såväl fredstida kriser som situationer under höjd beredskap och krig. I detta bredare perspektiv betonas samhällets robusthet och motståndskraft (resiliens). Civil beredskap syftar till att skydda befolkningen vid väpnat angrepp och upprätthålla samhällsviktig verksamhet och grundläggande samhällsfunktioner vid olika typer av påfrestningar, såsom pandemier, sabotage, extremväder och andra allvarliga störningar. Den innefattar även försörjningsberedskap, energisäkerhet, digital och fysisk infrastruktur, psykologiskt försvar samt social sammanhållning och en uthållig demokrati. Dessutom framhålls att beredskap också handlar om samhällets förmåga att anpassa sig och återhämta sig över tid i en föränderlig riskmiljö präglad av både miljömässiga och samhälleliga förändringar (Slätmo m.fl., 2025). Utöver att minska risker för olyckor och kriser ska beredskapen därmed värna liv och hälsa samt grundläggande värden som demokrati, rättssäkerhet och mänskliga fri- och rättigheter. Den civila beredskapen ska också säkerställa att samhällsviktig verksamhet upprätthålls och att skador på egendom och miljö hindras eller begränsas vid kriser (MSB, 2024a).

En central utgångspunkt i modern civil beredskap är att samhället så långt som möjligt ska fortsätta fungera även under kriser och särskilda händelser (Skr. 2023/24:163). Detta innebär att människor i hög grad förväntas kunna leva kvar i sina lokalsamhällen och att centrala samhällsfunktioner upprätthålls. En sådan förståelse bygger på principerna om ansvar, närhet och likhet, men också på en ”hela-samhället-ansats” (whole-of-society), där statliga, regionala och lokala aktörer samverkar med civilsamhälle och näringsliv (prop. 2024/25:34; Slätmo m.fl., 2025; SOU 2021:25; WHO, 2025). Utvecklingen innebär att egenansvar och individers förberedelser har fått en mer framträdande roll. Människor förväntas i ökande grad kunna hantera initiala störningar genom att exempelvis ha tillgång till vatten, mat och andra nödvändigheter, men också genom att ha kunskap om hur man bör agera i olika krissituationer (Rådestad & Larsson, 2020).

Samtidigt visar forskning att människors faktiska beredskap varierar beroende på faktorer som riskuppfattning, resurser och lokala förutsättningar (Henrekson & Wallman Lundåsen, 2025). En viktig aspekt i detta sammanhang är därmed att beredskap inte är jämnt fördelad i samhället, utan påverkas av geografiska och sociala skillnader (Henrekson & Wallman Lundåsen, 2025; Henrekson m.fl., 2025).

Personer i landsbygdsområden tenderar exempelvis att rapportera högre grad av både beredskap och upplevd resiliens än personer i urbana miljöer, delvis beroende på längre avstånd till service och större vana vid självförsörjning (Guldåker, 2009; Henrekson & Wallman Lundåsen, 2025). Urbana områden präglas dessutom ofta av sårbarheter kopplade till socioekonomiska skillnader, vilket innebär att beredskap måste förstås som situations- och platsberoende (Henrekson & Wallman Lundåsen, 2025).

Studieförbund och civil beredskap

Kort historisk återblick

Det svenska civilsamhället har historiskt spelat en central roll i samhällsutvecklingen. Genom folkrörelser som rösträttsrörelsen, arbetarrörelsen och folkbildningen har civilsamhällets organisationer bidragit till att forma relationen mellan staten och medborgarna och varit en viktig aktör i att förhandla fram rättigheter och ansvar. Den svenska folkbildningen växte fram under slutet av 1800-talet i nära relation till den tidens sociala och politiska omvandlingar, med syfte att sprida kunskap och bildning till samhällsgrupper som tidigare varit utestängda från högre utbildning (Bergstedt & Larsson, 1995; Engberg, 1986). I den politiska debatten betraktades folkbildningen som ett medel för upplysning, moralisk fostran och social disciplinering med målet att forma upplysta medborgare (Gustavsson, 1995). Samtidigt lades grunden för studieförbundens framväxt, med betoning på frivilligt deltagande och en tro på bildningens betydelse för individens utveckling (Johansson, 1980). Genom studiecirklar, föreningsliv och andra lärandeformer skapades arenor där människor tränades i att diskutera samhällsfrågor och organisera sig. Folkbildningen bidrog således till både kunskapsspridning och till utvecklingen av demokratiska praktiker (Engberg, 1986; Johansson, 1980).

När det internationella säkerhetsläget försämrades under mellankrigstiden i Europa kom dessa föreställningar om folkbildningens samhällsbärande funktion att få en ny aktualitet. De organisatoriska strukturer och pedagogiska verksamheter som byggts upp inom studieförbunden uppfattades som resurser som kunde mobiliseras för att stärka samhällets motståndskraft och medborgarnas ansvarstagande i en tid av osäkerhet (Lindal, 2004; Richardson, 2004). Under andra världskriget involverades exempelvis folkbildningen för att stärka samhällets beredskap genom studiecirklar och upplysningsverksamhet om försvaret, svensk historia och ”svenska värden” (Lindal, 2004; Richardson, 2004).

Folkbildningen engagerades också för att ”inge mod, lugn och tillförsikt” och stärka tilltron till Sveriges försvarsförmåga (Lindal, 2004). I en avhandling beskrivs hur särskilt Svenska kyrkan mobiliserade genom folkbildande verksamheter för att stärka befolkningens moraliska motståndskraft, ansvarskänsla och samhällslojalitet. I stället för militärt försvar betonades ett ”inre försvar”, där bildning, kristna värderingar och gemenskap sågs som avgörande för att motverka rädsla och splittring (Olenius, 2025). Folkbildningen fungerade därmed som ett medel för att främja ”sammanhållning och samarbete [mellan] olika medborgargrupper och samhällsinstitutioner” och integrerades i den bredare beredskapspolitiken som en stödjande aktör vid sidan av staten och Försvarsmakten, vilka hade det övergripande ansvaret (SOU 1945:21, sid. 5; Stark m.fl., 2024).

Samtidigt beskrevs folkbildningen som en motvikt till en alltför styrande stat (SOU1945:21). Genom att främja kunskapsbildning, kritiskt tänkande och självständiga ställningstaganden förväntades folkbildningen bidra till att stärka medborgarnas förmåga att delta aktivt i det demokratiska samhället (SOU 1945:21; SOU 1946:68). Denna dubbelhet kom att prägla relationen mellan staten och folkbildningen under stora delar av efterkrigstiden (Samuelsson m.fl., 2024).

Studieförbund och civil beredskap idag

Idag formuleras statens mål med folkbildningen på detta sätt:

> *Folkbildningen ska ge alla möjlighet att tillsammans med andra öka sin kunskap och bildning för personlig utveckling och delaktighet i samhället (prop. 2013/14:172, sid. 66)*

Precis som tidigare i den svenska historien präglas också fortfarande folkbildningens verksamheter av samverkan med stat och kommun. Ett exempel på hur civilsamhället och folkbildningen engagerats vid kris är covid-19-pandemin, även om de insatser som gjordes då endast i begränsad utsträckning beskrevs i termer av kris- eller civil beredskap eller integrerades systematiskt i beredskapssystemet (MSB, 2018). Under pandemin mobiliserade civilsamhället snabbt insatser och upprätthöll stöd när offentlig verksamhet pausades eller inte nådde fram. Många ideella organisationer fungerade som ett yttersta skyddsnät för människor i social och ekonomisk utsatthet (Famna m.fl., 2022). Rahm (2021) visar vidare hur civilsamhällesorganisationer, inklusive studieförbund, var centrala för att förmedla och legitimera myndigheters budskap under pandemin. Här betonar Rahm att civilsamhället inte agerade helt separat från staten, utan snarare som en del av den svenska strategin för att hantera pandemin. Samtidigt som folkbildningen framställdes som ett neutralt och frivilligt medel för krishantering fungerade den därmed också som en styrningsmekanism, där medborgare formades till ansvarstagande och självreglerande subjekt.

Händelser såsom covid-19-pandemin, skogsbränder, flyktingsituationen 2015 och ett förändrat säkerhetspolitiskt läge har medfört att frågan om civilsamhällets och folkbildningens roll i civil beredskap fått ökad uppmärksamhet (MSB, 2018; Stark m.fl., 2024). Undersökningar visar att organisationer har en stark vilja att involveras mer i beredskapsarbete (Funktionsrätt Sverige, 2024; Röda Korset, 2021; Sveriges Stadsmissioner, 2015). Studier visar också att en majoritet av befolkningen är villig att bidra vid kriser och redan gör betydande insatser, även om det kan innebära risker (Karlsson, 2023; Karlsson & Andersen, 2023). Många anser dessutom att människor bör ta ett eget ansvar under kriser och dela med sig av resurser vid behov (Forum & Volontärbyrån, 2025). Strandh (2018) visar att människors vilja att engagera sig bottnar både i en generell vilja att hjälpa till i samhället och av en samhällsanalys driven av det försämrade säkerhetspolitiska läget.

Forskning identifierar återkommande tre övergripande funktioner som civilsamhällets organisationer ofta tar vid kriser och katastrofer: att skydda människors liv och grundläggande behov, att bidra till individuell och samhällelig återhämtning samt att företräda och ge röst åt drabbade grupper. Vilken funktion som dominerar varierar beroende på krisens karaktär och samhällskontext, men rollerna återkommer genomgående i forskningen (Andersen & Lundgren, 2025). Genom sin lokala förankring har civilsamhället också ofta kapacitet att snabbt organisera stödinsatser och samordna resurser vid olika typer av samhällsstörningar (Cook m.fl., 2018; Fisker-Nielsen, 2012). De förfogar dessutom över fysiska resurser som lokaler och mötesplatser, vilka kan fungera som noder i kris (Cheema m.fl., 2014). Den ofta höga tilliten i lokalsamhället bidrar dessutom till att civilsamhällets organisationer kan sprida information och nå grupper som offentliga aktörer har svårt att nå (Lu m.fl., 2023). Civilsamhället har därutöver en demokratisk funktion som röstbärare och opinionsbildare (NOD, 2025). Studieförbunden utgör en del av denna bredare civilsamhällesstruktur och kan genom sin lokala närvaro, sina mötesplatser och erfarenheter av folkbildningsarbete potentiellt bidra till flera av de funktioner som forskningen identifierar som centrala för civil beredskap.

Utöver formella organisationer spelar även informella nätverk – som grannar, vänskapskretsar och lokala initiativ – en betydande roll (Warner, 2020; Zhao m.fl., 2024). Ett viktigt perspektiv i forskningen om resiliens är betydelsen av sådana informella nätverk och lokala relationer. Sociala relationer, lokalkännedom och ömsesidigt stöd lyfts fram som centrala resurser i hantering av kris (Kumari & Frazier, 2021). Internationella studier visar att lokalsamhällen ofta uppvisar hög handlingsförmåga, bland annat genom erfarenheter av utsatthet som stärker beredskapen och förmågan till kollektiv mobilisering (Cox & Hamlen, 2015). Svenska studier visar på liknande sätt hur lokala föreningar och initiativ bärs upp av en social infrastruktur bestående av relationer, mötesplatser och nyckelpersoner som möjliggör kollektivt handlande (Cras, 2017; von Essen & Åberg, 2022; 2025). Civilsamhällets organisationer kan därmed förstås som del av en väv av vardagliga och historiskt formade strukturer som mobiliserar engagemang och möjliggör koordinering i det lokala samhället.

När denna sociala infrastruktur aktiveras i samband med samhällskriser kan den utgöra en betydande resurs, särskilt när hotet upplevs riktat mot det egna området (Madsen & O'Mullan, 2016; Zeballos-Velarde m.fl., 2023; Zhao m.fl., 2024). Lokal identitet och sammanhållning kan då mobilisera resurser i form av arbetsinsatser, lokalkännedom och praktisk problemlösning (von Essen & Åberg, 2025). Samtidigt formas beredskap och resiliens i samspelet mellan individuella resurser och lokala sammanhang.

Förutsättningarna varierar därför mellan olika geografiska platser och grupper (Dahlberg m.fl., 2024; Henrekson & Wallman Lundåsen, 2025). Exempelvis uppvisar landsbygdsbor ofta högre grad av både upplevd resiliens och faktisk beredskap än boende i större städer, vilket bland annat kan kopplas till längre avstånd till samhällsservice, större vana vid självförsörjning samt tätare sociala nätverk (Guldåker, 2009). Samtidigt varierar sårbarheter mellan olika lokalsamhällen och kan inte reduceras till en enkel motsättning mellan land och stad (Henrekson & Wallman Lundåsen, 2025).

För att offentliga aktörer ska kunna ta tillvara civilsamhällets resurser krävs samverkansformer som tar hänsyn till lokala förutsättningar. Detta innefattar både att bygga långsiktiga relationer präglade av ömsesidig tillit och att skapa strukturer där lokala kunskaper och prioriteringar ges utrymme i beredskapsarbetet (NOD, 2025). Forskning visar att tillit i hög grad är relationsburen och långsiktigt uppbyggd genom dialog och erkännande av lokala aktörers erfarenheter (Wollebaeck, m.fl., 2012). Samtidigt präglas relationen mellan civilsamhälle och offentliga aktörer i många fall av misstro, historiska konflikter eller upplevelser av ojämlik behandling, vilket kan försvåra samverkan vid behov av snabb koordinering (Dijkstra, 2020; 2024; von Essen & Åberg, 2022). Därtill är rollfördelningen mellan offentliga aktörer och civilsamhället ofta otydlig, både nationellt och lokalt (Stark m.fl., 2024; Röda Korset, 2024). Många organisationer och nätverk har en stark vilja att bidra, men saknar ibland tydliga mandat och långsiktig finansiering. Ofta saknas även upparbetade kontaktytor mellan yrkesverksamma inom krisberedskap och civilsamhällets aktörer. Mot denna bakgrund efterfrågar civilsamhället gemensamma övningar och utbildningar (NOD, 2025). Internationell forskning betonar därutöver vikten av att involvera civilsamhällets organisationer även i planering, beslutsfattande och kunskapsutveckling (Bin Waseem m.fl., 2024; Zhao m.fl., 2024). När lokala organisationer inkluderas som kunskapspartners stärks beredskapssystemens robusthet.

Samtidigt som civilsamhället framstår som en viktig resurs visar forskning därmed att det finns begränsad kunskap om hur dessa resurser konkret kan tas tillvara i beredskapssystemet (Ds 2023:34; Stark m.fl., 2024). Civilsamhället beskrivs ofta som centralt, men utan att dess roll tydligt definieras eller operationaliseras (Ericson, 2023). Forskning pekar dessutom på att en ökad betoning på civilsamhällets roll kan innebära ökad styrning och koppling till militära mål (Ericson m.fl., 2023), vilket kan påverka organisationernas autonomi och handlingsutrymme. Civilsamhällets bidrag bör därtill inte idealiseras. Organisationernas kapacitet varierar avsevärt beroende på tillgång till resurser, frivilliga, lokaler, ledarskap och etablerade samverkansrelationer (Andersen & Lundgren, 2025). Internationella studier visar också att insatser riskerar att fragmenteras eller skapa parallella strukturer om samordningen med offentliga aktörer är svag (Schmidt, 2019). Frågan handlar därmed inte bara om vilka resurser civilsamhället och folkbildningen har för att bidra till civil beredskap, utan också om under vilka förutsättningar dessa resurser kan omsättas i långsiktig samhällelig resiliens.

Studieförbundens finansiering och verksamheter

Studieförbundens möjligheter att bidra till civil beredskap är nära sammanflätad med deras organisatoriska och ekonomiska förutsättningar. Finansiering, lokaler och personal avgör vilken typ av verksamhet som bedrivs och i vilka geografiska områden studieförbunden är närvarande. Nedanstående beskrivning ger en översikt av studieförbundens finansiering och verksamheter på nationell nivå. Därefter redogör vi i nästkommande avsnitt för situationen i Västra Götaland.

Den organiserade folkbildningen omfattar studieförbunden och landets 154 folkhögskolor (Arriaza Hult m.fl., 2025; SOU 2024:42; prop. 2013/14:172). Av de åtta studieförbunden som sedan 2024 är representerade i Folkbildningsrådet på nationell nivå har fem (ABF, Studieförbundet Vuxenskolan, Studiefrämjandet, Bilda och NBV) historiska rötter i folkrörelser från tiden kring sekelskiftet 1900. De åtta studieförbunden speglar olika samhällssektorer: politiska rörelser (Arbetarrörelsens studieförbund, Studieförbundet Vuxenskolan, och Medborgarskolan), religiösa rörelser (Bilda och Sensus), nykterhetsrörelsen (Nykterhetsrörelsens bildningsverksamhet), friluftsliv (Studiefrämjandet) samt akademin (Folkuniversitetet). Sju studieförbund är ideella föreningar med medlems- och samarbetsorganisationer, medan Folkuniversitet drivs som en stiftelse (Nordvall m.fl., 2025; SOU 2024:42).

Det nationella statsbidraget utgör en central del av studieförbundens finansiering. År 2024 fördelades 1,52 miljarder kronor till studieförbunden. De senaste åren har dock neddragningar skett av statsbidraget. I budgetpropositionen för 2024/25 föreslog regeringen att minska statsbidraget till studieförbunden med 500 miljoner kronor sett över tre år, vilket motsvarar cirka en tredjedel av bidragsnivån (Rånlund m.fl., 2026). Studieförbundens övriga intäkter består av regionbidrag, kommunbidrag, deltagaravgifter och ideella insatser. Även de regionala och kommunala bidragen har i många delar av landet minskat eller urholkats över tid (Arriaza Hult m.fl., 2025; Rånlund m.fl., 2026).

Merparten av de ekonomiska resurserna går till personal och lokaler, vilka utgör grunden för studieförbundens mötesplatser och verksamheter såsom studiecirklar och kulturarrangemang (Folkbildningsrådet, 2025b). Försämrade ekonomiska villkor har dock lett till nedskärningar: antalet studiecirklar och andra arrangemang minskade med 14 procent 2024 jämfört med 2023 (Arriaza Hult m.fl., 2025). Neddragningarna har även inneburit personalminskningar, samtidigt som det ideella arbetet minskat med cirka 16 procent. Detta tyder på att ideella insatser inte ersätter avlönat arbete utan snarare minskar i takt med verksamheten (Arriaza Hult m.fl., 2025; Folkbildningsrådet, 2025a).

Flera studieförbund har dessutom lämnat kommuner där ekonomiska förutsättningar saknas.
I omkring var fjärde kommun i landet har minst ett studieförbund avvecklat sin verksamhet (Arriaza Hult m.fl., 2025). Neddragningar av verksamhet är särskilt tydlig i landsbygdskommuner, medan lokalnedläggningar är vanligast i pendlingskommuner. Sammantaget pekar utvecklingen mot en ökad koncentration till centralorter, vilket också speglas i att deltagarantalet minskar mer i glesa kommuner än i storstäder (Arriaza Hult m.fl., Folkbildningsrådet, 2025a).

Utöver de åtta studieförbund som är kopplade till Folkbildningsrådet finns ytterligare ett studieförbund, nämligen SISU Idrottsutbildarna. På distriktsnivå är RF (Riksidrottsförbundet) och SISU Idrottsutbildarna en gemensam organisation sedan 2020. Därför talar vi i föreliggande text om RF-SISU, och mer specifikt RF-SISU Västra Götaland.

RF-SISU är också ett studieförbund som har tydliga rötter i en folkrörelse, här idrottsrörelsen och organisationen bildades 1985. Under sina första tjugo år ingick organisationen tillsammans med övriga studieförbund i Folkbildningsförbundet, numera Studieförbunden i samverkan, men lämnade 2006 och har sedan 2007 haft en statsbidragsfördelande roll motsvarande den som Folkbildningsrådet har för övriga studieförbund. Det innebär också att de statliga anslagen inte kommer från det anslag som ges till Folkbildningsrådet att fördela mellan studieförbund utan från medel som anslås till idrotten.

Studieförbunden i Västra Götaland

Utvecklingen i Västra Götaland skiljer sig delvis från den nationella bilden. Medan de nationella statliga anslagen har minskat har såväl Västra Götalandsregionen (VGR) som kommunerna i länet i huvudsak bibehållit eller förstärkt sitt ekonomiska stöd till studieförbunden. För att delvis kompensera för det minskade statliga stödet ökade VGR 2024 sitt anslag till studieförbunden med 10 miljoner kronor, vilket innebär att regionbidraget höjdes från 63,8 miljoner kronor 2024 till 73,8 miljoner kronor 2025. Det regionala stödet syftar till att möjliggöra utvecklingsinsatser och komplettera den lokala verksamheten, exempelvis genom ledarutbildningar, utvecklingsprojekt, flexibla deltagarformer och kulturinsatser. Även de kommunala bidragen i Västra Götaland har varit relativt stabila över tid. År 2025 uppgick de till cirka 62,1 miljoner kronor och år 2026 till cirka 62,7 miljoner kronor, vilket motsvarar en ökning med omkring 600 000 kronor. Samtliga 49 kommuner i Västra Götaland ger dessutom kommunbidrag till studieförbunden, vilket är ovanligt i ett nationellt perspektiv.

I Västra Götaland bedriver de åtta studieförbunden och RF-SISU verksamhet i samtliga 49 kommuner, även om inte alla studieförbund är verksamma i alla kommuner. Under 2025 genomförde studieförbunden i Västra Götaland cirka 16 500 studiecirklar, 8 000 annan gruppverksamhet och 16 000 kulturprogram (Kommunikation VGB, 2025). I de kommuner där de är verksamma har studieförbunden nära relationer till det lokala civilsamhället och fungerar som arenor för folkbildning och kultur. Nästan hälften av verksamheterna genomförs i samverkan med föreningar eller fria grupper (Arriaza Hult m.fl., 2025). Till detta kan läggas att RF-SISU Västra Götaland under 2025 höll mer än 350 000 utbildningstimmar och hade mer än 100 000 unika deltagare i sina verksamheter (RF-SISU Västra Götaland, 2026).

Sammanfattning

Bakgrundskapitlet visar att förståelsen av vad som utgör civil beredskap har förändrats under 1900-talet. Samtidigt som forskning visar att civilsamhället och studieförbunden historiskt har utgjort en central del av samhällets civila beredskap på en mängd sätt, har de senaste årens utveckling givit dess roller och funktioner en förnyad aktualitet.

Studier beskriver vidare att civilsamhällets organisationer kan fungera som en länk mellan stat, region och kommun och enskilda medborgare, samt som viktiga resurser för informationsspridning, stöd och mobilisering i krissituationer. Civilsamhällets organisationer är dock inte endast betydelsefulla vid akuta faser utan även för att bygga långsiktig resiliens genom sociala nätverk och lokalkännedom. Den lokala förankringen framstår här som avgörande: etablerade nätverk och relationer kan snabbt aktiveras vid störningar och utgöra resurser för samhällets civila beredskap.

Det är mot denna bakgrund som studieförbundens roll i den civila beredskapen blir relevant att undersöka. Trots att deras betydelse betonas i policy är kunskapen begränsad om hur de själva uppfattar sina roller och möjligheter. Det behövs därför fler empiriska studier som belyser hur studieförbund tolkar ökade förväntningar, hur de relaterar till begreppet beredskap och hur detta påverkar deras verksamhet lokalt. Kunskapsluckan blir särskilt betydelsefull i ljuset av förändrade ekonomiska och organisatoriska villkor. Utvecklingen aktualiserar också frågor om civilsamhällets autonomi, då starkare kopplingar till beredskap kan innebära ökad styrning och förändrade relationer till offentliga aktörer. Detta motiverar studier av hur civil beredskap förstås och formas på regional, kommunal och lokalsamhällesnivå, där samverkan mellan offentliga aktörer och civilsamhälle konkretiseras och där studieförbundens handlingsutrymme blir synligt.

Analysram

Manifesta och latenta resurser

I lokalsamhällen på landsbygden har det lokala civilsamhället i regel tillgång till resurser för att driva verksamhet. På samma sätt har studieförbunden som också verkar i det lokala civilsamhället tillgång till olika typer av resurser. Att få kunskap om dessa resurser och hur de bäst kan användas i samverkan med region- och kommunorganisationen är ett centralt kunskapsintresse i studien. För att teoretiskt kunna resonera kring resurser och använda ändamålsenliga metoder för att undersöka dem gör vi en analytisk åtskillnad mellan manifesta och latenta resurser. I rapporten används denna åtskillnad både för att analysera studieförbundens resurser och de resurser som finns i de lokalsamhällen där studieförbunden verkar.

Med manifesta resurser avses sådana resurser som är planerade och organiserade för att användas för den verksamhet som ligger inom ramen för den verksamhet som föreningar och nätverk bedriver. I det lokala civilsamhället kan det till exempel handla om det ideella arbete som en hembygdsförening har tillgång till för att hålla hembygdsgården öppen eller för att en idrottsklubb ska kunna bedriva träning och tävling. Men det kan också vara lokaler och fordon som ideella organisationer har tillgång till. För studieförbunden handlar det istället om de organiserade resurser som förbunden har tillgång till i form av lokaler, ideella ledare och kursverksamhet med inriktning mot civil beredskap. Med latenta resurser avses sådana insatser inte är planerade eller organiserade men som kan mobiliseras vid särskilda och dramatiska händelser. Det kan handla om människors beredskap att göra insatser, men också om de relationer och erfarenheter som gör sådana insatser möjliga. Exempel på sådana latenta resurser är hur boende i lokalsamhället röjer vägar från stormfällen efter en storm eller släcker skogsbränder, eller de resurser som mobiliseras när boende i ett lokalsamhälle tar politisk strid för att behålla den lokala skolan (von Essen & Åberg, 2025).

I Roslagen och i Småland visade självorganiseringen och det gemensamma arbetet i lokalsamhället efter stormen Alfrida 2019 och stormen Gudrun 2005 att latenta resurser kan vara omfattande (von Essen & Åberg, 2025). Båda dessa fall, liksom många andra, visar att de latenta resurserna är viktiga av främst tre skäl: De är omfattande, de har hög precision eftersom de kommer till uttryck i lokalbefolkningens insatser som har lokalkännedom, och de kräver inte formella beslut eller anställd personal utan kommer till stånd när lokalbefolkningen agerar.

När studieförbunden eller lokala civilsamhällen samverkar med offentliga organisationer, exempelvis kommunorganisationen, kan manifesta resurser vara mer lämpade, så t.ex. vid näringslivsutveckling och platsutveckling. För att fylla funktioner inom sådana områden kan lokala föreningar ingå i samverkan med kommunorganisationen och planera verksamheter och projekt för att t.ex. stödja det lokala näringslivet eller inventera och skydda känsliga biotoper.

För att använda manifesta resurser i lokalsamhället krävs planering och fungerande samverkansformer mellan organisationer i det lokala civilsamhället och kommunorganisationen.

Även studieförbunden kan i detta sammanhang utgöra en viktig samverkanspart, eftersom deras etablerade verksamheter och lokala nätverk är resurser som redan är organiserade och därmed möjliga att integrera i gemensamma beredskapsinsatser.

De manifesta resurser som finns i det lokala civilsamhället har oftast inte tillkommit för att bidra till civil beredskap, men kan potentiellt användas för civil beredskap i samverkan med kommunen. De latenta resurserna är inte planerade eller organiserade, men har ofta vuxit fram just för att hantera dramatiska och kritiska situationer. Det finns alltså en avgörande skillnad mellan manifesta och latenta resurser där de förstnämnda är planerade men ofta för andra syften än kriser medan de sistnämnda är oplanerade men träder i funktion vid kriser.

Men såväl studieförbunden som lokala civilsamhällen på landsbygden kan också ha andra funktioner. För att människor och organisationer i det lokala civilsamhället ska kunna göra insatser vid dramatiska händelser som kräver stora och snabba insatser av människor med god lokalkännedom krävs latenta resurser. För att studieförbunden och lokala civilsamhällen ska fylla en funktion i civil beredskap torde latenta resurser därför vara särskilt viktiga eftersom det innebär oplanerade och dramatiska händelser som kräver omedelbara insatser. För att latenta resurser ska kunna mobiliseras och användas krävs att det finns en uttalad eller outtalad beredskap i form av ett ömsesidigt åtagande bland medlemmar och andra boende i lokalsamhället om att göra insatser vid en dramatisk händelse.

I lokalsamhällen finns det sällan någon formell eller uttalad planering för vem som förväntas röja vägar från stormfällen och hur det ska gå till. Istället finns traditioner och ömsesidiga förväntningar mellan människor om vilka som gör insatser och hur det ska gå till. Vidare sker inte sådana insatser i samverkan med kommunorganisationen. Dels för att det inte är möjligt att planera när de ska sättas in och dels för att det är viktigt att insatserna inte behöver föregås av beslut, personal eller kommunala resurser eftersom de ska komma till stånd så snart som möjligt för att göra vägar farbara eller se till att människor som bor ensligt får tillgång till mediciner och mat.

Denna åtskillnad mellan manifesta och latenta resurser är viktig eftersom de två formerna av resurser kräver olika metoder för att kunna studeras. För att ge kunskap om vilka manifesta resurser som finns i studieförbunden och det lokala civilsamhället krävs en god kartläggning av vilka organisationer som finns och vilken verksamhet de bedriver och vilka resurser de besitter. Utifrån denna kunskap kan kommunorganisationen och ideella organisationer utarbeta goda samverkansformer och i det även stärka eller utveckla mer konkreta verksamheter som direkt knyter an till civil beredskap som exempelvis studiecirklar med ett fokus på just beredskapsfrågor.

För att ge kunskap om latenta resurser räcker det inte med kartläggning av studieförbunden eller formella organisationer i lokala civilsamhällen. Det krävs också att det lokala civilsamhället undersöks så att även andra sociala konfigurationer än organisationer synliggörs, det kan vara mer eller mindre beständiga nätverk och de relationer mellan individer och grupper som gör att de kan mobiliseras vid dramatiska och plötsliga händelser. Vidare krävs det kunskap och förståelse för den dynamik som gör att latenta resurser kan frigöras.

Studiens kontext

För att förstå studieförbundens roll och förutsättningar att bidra till civil beredskap behöver den geografiska kontexten beaktas. Västra Götalandsregionen kännetecknas av stor variation i befolkning och kommunstruktur, vilket påverkar både organisering och samverkan i beredskapsfrågor. Detta avsnitt ger därför en översikt av regionens befolkning, kommuner och lokalsamhällen som kontext för studien.

Västra Götaland omfattar cirka 1,8 miljoner invånare fördelade på 49 kommuner (VGR, 2026), indelade i fyra delregioner: Fyrbodal, Skaraborg, Sjuhärad och Göteborgsregionen. Regionen rymmer flera kommuntyper, inklusive storstaden Göteborg. Eftersom klassificeringen av kommuntyper varierar utgår vi i denna rapport från en väst-svensk SOM-undersökning (2023), där invånare själva anger sin boendemiljö. Bland de svarande uppger 15 procent att de bor på landsbygden, 19 procent i mindre städer, 33 procent i städer och större tätorter samt 33 procent i Göteborg. Landsbygden rymmer i sin tur olika bygder, såsom t.ex. jordbruksbygder och bruksbygder med historiska kopplingar till exempelvis järn-, pappers-, glas-, eller textilindustri.

Många landsbygdsområden genomgår idag demografiska förändringar med en åldrande befolkning, vilket innebär utmaningar i form av högre försörjningskvot (Anderstig, 2012). Detta bidrar ofta till minskad kommersiell och offentlig service på landsbygden (Erlingsson m.fl., 2015; Tillväxtanalys, 2014). Samtidigt visar forskning att lokala civil-samhällen i dessa områden ofta mobiliserar för att hantera utmaningar, exempelvis genom att upprätthålla servicefunktioner eller hantera samhällsstörningar och kriser (Cedering, 2016; Cras, 2017; Enlund, 2020).

I denna studie analyseras studieförbundens förutsättningar att bidra till civil beredskap genom två delstudier: en på regional och kommunal nivå och en på lokalsamhällesnivå. De skiftande förutsättningarna inom Västra Götaland innebär att civilsamhällets organisering och studieförbundens verksamhet varierar mellan regionens delar, vilket är centralt för studiens metod och analys. Valet att i den andra delstudien fokusera på två lokalsamhällen motiveras av forskning som visar att den samlade beredskapsförmågan i hög grad är beroende av lokalt engagemang och handlingskapacitet. Lokalsamhällen utgör därför en viktig analytisk nivå för att studera hur människor samverkar för att hantera kriser, exempelvis vid naturhändelser eller andra samhällsstörningar.

Metod och material

Studien består av två delstudier. I delstudie 1 har 9 semistrukturerade intervjuer genomförts med företrädare för samtliga 8 studieförbund och RF-SISU på regional nivå i Västra Götaland. I rapporten används benämningen ”studieförbund” som samlingsbeteckning för de 8 studieförbunden och RF-SISU. Intervjupersonerna har haft roller såsom regionchefer, verksamhetschefer och i något fall verksamhetsutvecklare. Intervjuer har också genomförts med 4 tjänstepersoner i Västra Götalandsregionen. Dessutom har fokusgruppsintervjuer genomförts med företrädare för studieförbund på kommunal nivå i totalt 8 kommuner i Västra Götaland. Urvalet av kommuner att studera gjordes i samråd med Västra Götalands Bildningsförbund (VGB) för att representera en variation av olika typer av kommuner Västra Götaland. Såväl intervjuerna som fokusgruppsintervjuerna har genomförts digitalt, via plattformen Teams.

Totalt deltog 23 företrädare från 6 studieförbund (ABF, Bilda, Folkuniversitetet, Medborgarskolan, RF-SISU och Studieförbundet Vuxenskolan) i fokusgruppintervjuer i 8 kommuner. Varje fokusgrupp bestod av 2 – 4 deltagare. Ambitionen var att samtliga studieförbund skulle representeras i respektive kommun. Detta var dock inte möjligt, främst eftersom flera studieförbund bedriver begränsad verksamhet lokalt i ett antal av de kommuner som ingår i studien och eftersom verksamheten många gånger organiseras över större geografiska områden snarare än på kommunnivå.

I delstudie 2 har 19 semistrukturerade intervjuer genomförts med personer i två lokalsamhällen i Västra Götaland, en traditionell bruksbygd och en jordbruksbygd. Jordbruksbygden utgörs av en mindre tätort med cirka 1 400 invånare. Tätorten ingår i en större kommun i Västra Götaland och är geografiskt belägen nära flera större städer, vilket bidrar till att en del av befolkningen arbetspendlar. Tätorten ligger belägen nära en sjö och omgivningarna kännetecknas av öppna landskap, jordbruksmark och vissa skogsområden. Under 1800- och tidigt 1900-tal präglades området av småskaligt jordbruk med åkrar, boskap och självförsörjning. Med tiden minskade dock jordbrukets betydelse när industrialisering och pendling tog över, men fortfarande finns karaktären av en gammal jordbruksbygd kvar med öppna marker, äldre gårdsstrukturer och ett tydligt kulturlandskap.

Bruksbygden utgörs av en mindre tätort med omkring 300–400 invånare och ingår i en större kommun i Västra Götaland. Orten har historiskt haft en tydlig brukskaraktär runt ett bruk som etablerades under 1800-talet. Tätorten växte fram i direkt anslutning till industrin med arbetarbostäder och samhällsfunktioner samlade runt bruket. Runt tätorten består bebyggelsen av gårdar och tidigare jordbruk. Omgivningarna präglas också av skogslandskap, sjöar och kuperad terräng. Idag kännetecknas orten till viss del av pendling, men har också en småföretagarprofil och en skogsnäring.

De som bor i de lokalsamhällen vi har studerat uppfattar att de bor på landsbygden. De intervjuade personerna var i vissa fall aktiva i studieförbund och andra lokala föreningar, i andra fall agerade de utanför formella föreningar genom olika informella nätverk eller sammanslutningar. Förutom intervjuer har vi i delstudie 2 haft spontana samtal med människor vi har

mött på allmänna platser.

Sammantaget används det empiriska materialet för att visa på folkbildningens, och särskilt studieförbundens, förutsättningar att bidra till samhällets civila beredskap samt till en ökad förståelse för de resurser som finns och skapas i mindre lokalsamhällen och deras civil-samhällen.

Civil beredskap ur ett regionalt och kommunalt perspektiv

I detta kapitel presenterar vi studieförbundens förutsättningar att bidra till samhällets civila beredskap utifrån intervjuer med regionala och kommunala företrädare för studieförbunden i Västra Götaland. Kapitlet fokuserar på tre övergripande teman. Först behandlar vi de resurser, kompetenser och förmågor som studieförbundens företrädare själva beskriver som betydelsefulla för civil beredskap. Därefter beskrivs studieförbundens förhållningssätt till civil beredskap som såväl ett framväxande som ett mer etablerat område samt organisatoriska utvecklingsbehov som identifierats i intervjuerna. Avslutningsvis presenterar vi studieförbundens beskrivningar av relationer till Västra Götalandsregionen (VGR) och kommunerna i Västra Götaland, med särskilt fokus på sam-verkan kring beredskapsfrågor och utvecklingsmöjligheter.

Även om företrädarnas beskrivningar många gånger är samstämmiga är en viktig utgångspunkt i kapitlet att studieförbunden, snarare än att utgöra en enhetlig aktör, rymmer en mångfald av organisationer med olika inriktningar och arbetssätt. Vissa studieförbund bedriver i hög grad egen kurs- och cirkelverksamhet, medan andra i större utsträckning verkar genom sina medlemsorganisationer och föreningsnätverk. Dessa skilda utgångspunkter innebär också olika sätt att arbeta med och bidra till civil beredskap. I kapitlet är ambitionen att presentera en både bred och nyanserad bild av de kompetenser och resurser som formar studieförbundens samlade kapacitet.

Folkbildning som civil beredskap

Studieförbundens företrädare på såväl regional som kommunal nivå beskriver att de sällan uttryckligen kopplar sina verksamheter och aktiviteter till begreppet civil beredskap eller formulerar sina insatser i sådana termer. I stället framhåller de folkbildning, demokrati och livslångt lärande som grundläggande för sin roll i samhället. I intervjuerna framkommer dock uppfattningen att mycket av det som idag diskuteras i relation till civil beredskap redan ryms inom folkbildningens ordinarie arbete. För flera intervjupersoner framstår kopplingen mellan folkbildning och beredskap som så självklar att den sällan artikuleras explicit.

> *Det blir på ett indirekt sätt. På ett sätt så kanske folkbildningen helt och hållet är beredskap eller bygger beredskap i sitt sätt att vara. (Bilda)*

> *Civil beredskap är inte bara att förbereda sig för krig, utan det handlar om resiliens i samhället där frågor om till exempel hållbarhet, kultur och miljöfrågor ingår. Där har vi som studieförbund en väldigt viktig roll. (Medborgarskolan)*

> *När vi pratar om robusta samhällen som klarar kris och krig över lång tid, då handlar det ju om tryggheten människor emellan. Och sammanhållningen i ett samhälle. Där tänker jag att vi som studieförbund gör jättemycket bara genom att bedriva den verksamhet vi gör. Att människor får mötas, får komma samman och hjälpas åt att lösa saker. (NBV)*

På liknande vis betonar studieförbunden hur de under tidigare samhällskriser i praktiken har fungerat som en del av samhällets beredskap. Under 2015 års flyktingmottagande organiserade exempelvis flera av studieförbunden stödinsatser genom redan befintliga nätverk och tillgängliggjorde lokaler. Olika studieförbund vittnar också om hur de i samband med krigsutbrottet i Ukraina 2022 snabbt mobiliserade resurser för att erbjuda barn som kom till Sverige stöd och fritidsaktiviteter. Som ett sätt att minska människors sociala isolering och skapa sammanhang och trygghet, lade studieförbunden också mycket resurser på att under covid-19-pandemin ställa om sina verksamheter snarare än att ställa in. Studieförbundens erfarenheter från pandemin visar att sådana vardagliga aktiviteter kan vara avgörande för samhällets uthållighet. Särskilt beskrivs detta arbete som centralt för barn och unga, då meningsfulla aktiviteter minskar oro och skapar struktur i osäkra tider.

> *Det lärde vi oss av pandemin, även om vi aldrig pratade om civil beredskap. Vi pratade om att hålla i gång verksamheten.*
> *Det fanns ett driv i föreningarna att inte stänga ner. Barnen måste få röra på sig. Är sporthallen full av sängar och nödmaterial, då kan vi spela innebandy på parkeringen. Men ställ inte in, utan håll i gång träningarna. Låt inte barnen bli drabbade. (RF-SISU)*

Även om insatserna vid tiden för de specifika händelserna främst motiverades i termer av folkbildning och socialt stöd, kan de i efterhand förstås som beredskapshandlingar. Erfarenheterna pekar således på en bred förståelse av civil beredskap där studieförbundens ordinarie verksamheter och uppbyggda relationer kan förstås som såväl manifesta som latenta resurser med betydelse för samhällets beredskap. De manifesta resurserna består av sådant som framträder i form av konkreta verksamheter, utbildningar och fysiska tillgångar som direkt potentiellt kan mobiliseras i samband med kriser. De latenta resurserna utgörs däremot av mer underliggande förutsättningar, såsom relationer, tillit och lokal förankring som byggs upp över tid genom folkbildningens vardagliga arbete. Först i relation till kriser och samhällsstörningar blir deras funktioner som beredskapsresurser tydliga.

Manifesta resurser

I det följande presenterar vi de manifesta resurser som studieförbunden beskriver som betydelsefulla för civil beredskap. Det handlar om organiserade och planerade verksamheter, kompetenser och etablerade resurser som redan existerar inom studieförbundens verksamhet och som kan tas i anspråk för att bidra till civil beredskap.

Beredskapsrelaterade utbildningar och praktiska färdigheter

En central potentiell manifest resurs som framhålls av studieförbundens företrädare är den kurs- och studiecirkelverksamhet som studieförbunden och deras medlemsorganisationer bedriver.

Exempelvis beskriver företrädarna att det bedrivs utbildningar inom friluftsliv, självhushållning, odling och livsmedels- och energiförsörjning. Andra kurser och cirklar omfattar djurhållning, liksom kurser som lär ut praktiska färdigheter kopplade till sökinsatser och första hjälpen.

> *När vi pratar civil beredskap så är det ju utifrån våra profilområden – djur, natur och kultur. Då handlar det specifikt om exempelvis självhushållning, att vara självförsörjande och beredskapsodling. Hur skapar vi resiliens oaktat vad som händer. (Studiefrämjandet)*

Även utbildningar i psykisk livräddning och krisstöd utgör viktiga inslag i en del studieförbunds kurspaket. Studieförbundens kursinnehåll spänner således över både vardagliga störningar och mer extraordinära händelser. En del studieförbund har också de senaste åren utvecklat kurser, studiecirklar och workshopsmaterial som mer uttalat handlar om civil beredskap.

> *Vi har olika typer av kursverksamheter, såsom matlagning under beredskapstider och den typen av kurser. (Medborgarskolan)*

Dessa beredskapsrelaterade kurser och informationsmaterial tas ofta fram i samverkan med externa aktörer, vilket företrädarna vi har intervjuat menar bidrar till att stärka det praktiska innehållet och den ämnesmässiga kompetensen i kurserna. Liknande satsningar på beredskapsrelaterade kurser ligger i linje med Folkbildningsrådets (2026) budgetunderlag för 2027–2029, där rådet föreslår att folkbildningen tilldelas extra medel för att utveckla kurser för stärkt motståndskraft, beredskap och civilt försvar.

> *Vi har tagit fram ett material tillsammans med Utbildningsradion som heter Sverige, krisen och jag. Det är inspelade filmer om hemberedskap, informationspåverkan och hur lokalsamhället kan samarbeta vid kriser. Vi har varit med och tagit fram studiehandledningen till det som kan användas av föreningar, lokala grupper och församlingar. (Sensus)*

I likhet med vad de företrädare vi har intervjuat framhåller, menar Folkbildningsrådet (2026) att studieförbundens kunskaper i att bedriva kursverksamheter ger dem särskilt goda förutsättningar att skapa stor utväxling av genomförda insatser. De intervjuade lägger till att de beredskapsrelaterade utbildningar som studieförbunden har tagit fram ofta är praktiskt inriktade, där deltagare tar del av information och övar på konkreta moment, såsom hantering av utrustning eller grundläggande färdigheter kopplade till överlevnad och beredskap.
Genom denna praktiska inriktning, menar företrädarna, bidrar utbildningsverksamheterna till att människor utvecklar konkreta färdigheter som kan omsättas i praktiska handlingar vid olika typer av samhällsstörningar.

Intervjuerna med studieförbundens representanter på kommunal nivå visar dock att befolkningens intresse för beredskapsfrågor förefaller variera kraftigt. Vissa studieförbund vittnar om ett stort engagemang och ett betydande intresse från lokalbefolkningen att delta i aktiviteter och studiecirklar, medan andra studieförbund framhåller att många människor undviker ämnet eller har svårt att förstå dess relevans i vardagen.

Flera intervjupersoner berättar också att frågor om kris eller krig kan väcka oro och rädsla hos människor. En pedagogisk utmaning i arbetet är därför att väcka människors intresse för beredskapsfrågor, utan att förstärka känslor av rädsla eller otrygghet.

> *Vissa var intresserade och vissa lade bort det helt och hållet. De ville inte titta på det, för det skapade oro och kanske ångest. Då tänker man så här, hur ska vi göra för att nå ut då? (ABF)*

Trots att beredskapsfrågor kan väcka oro och rädsla framhåller intervjupersoner på kommunal nivå att deltagare efter genomförda aktiviteter, workshops, studiecirklar eller informationsträffar ofta upplever mindre oro. Den konkreta och praktiska kunskapen beskrivs därmed kunna bidra till att göra beredskapsfrågor mindre skrämmande och mer begripliga eller hanterliga för deltagarna.

I praktiken – Beredskapsworkshop i Mark

Hur renar man vatten? Hur fungerar en vevradio? Hur lagar man mat om elen försvinner? Under 2025 medverkade ABF i att anordna en interaktiv workshop om hemberedskap för allmänheten i Mark. Besökarna fick bland annat prova att laga mat med stormkök, tända eld med tändstål, rena vatten och ta del av information om appen Krisinformation.se.

Evenemanget innehöll även ”krisfika”, ett quiz med beredskapslåda som förstapris och utdelning av nödfiltar till de 50 första besökarna.

Enligt arrangörerna väckte upplägget intresse och blev ett uppskattat sätt att samtala om hemberedskap på ett mer lättsamt vis. Erfarenheterna från workshopen har lett till att konceptet utvecklats vidare och planeras nu att genomföras i ytterligare kommuner i Sjuhärad.

I praktiken – Från bygdegård till trygghetspunkt i Åmål

Med utgångspunkt i studiecirkeln *Beredskap – bygdegården, ett nav vid kris*, framtagen av Studieförbundet Vuxenskolan och Bygdegårdarnas riksförbund, samarbetade Studieförbundet Vuxenskolan i Åmål med bygdegårdsföreningar och kommunen kring beredskapsfrågor. Inom ramen för arbetet inventerades lokala resurser, kartlades bygdens förutsättningar och framtogs beredskapsplaner.

Arbetet bidrog till att kommunen tecknade avtal om officiella trygghetspunkter med bygdegårdar. Enligt arrangörerna spelade Studieförbundet Vuxenskolans etablerade nätverk en nyckelroll i samarbetet. I dag har Åmåls kommun avtal med åtta bygdegårdar som fungerar som trygghetspunkter runt om i kommunen.

Mobilisering av ideellt engagemang

Ytterligare en potentiell manifest resurs är det omfattande ideella engagemang som präglar studieförbundens och deras medlemsorganisationers verksamheter. De befintliga ledarstrukturerna lyfts särskilt fram i intervjuerna, där många ledare har lång erfarenhet av att organisera aktiviteter och åtnjuter ett starkt förtroende i olika samhällsgrupper genom sin lokala närvaro. Dessa ledare, menar studieförbundens företrädare, kan mobiliseras i händelse av kris.

> *Vi har medarbetare och ledare som kan facilitera, hålla möten och som kan hålla samman människor. Som är duktiga på svåra samtal. (Studiefrämjandet)*

De intervjuade belyser vidare erfarenheter från tidigare samhällskriser, där studieförbunden fångade upp och organiserade ideellt engagemang. ABF, Folkuniversitet, NBV och Studieförbundet Vuxenskolan berättar exempelvis hur de under covid-19- pandemin snabbt organiserade och utbildade personer i sina nätverk, vilket stärkte samhällets kapacitet att hantera krisen. En styrka hos studieförbunden är på så sätt deras förmåga att skapa strukturer för deltagande och erbjuda vägar in i ideellt engagemang för personer som vill engagera sig (se t.ex. von Essen & Ydremark, 2020).

> *När en kris uppstår vill ofta många människor bidra. För att det inte ska uppstå kaosartade situationer kan vi vara med och hjälpa till att hitta vägar framåt genom att organisera och strukturera frivilliginsatser. (Sensus)*

Denna förmåga kan förstås som särskilt viktig mot bakgrund av tidigare studier som visar att svenskar generellt har en hög vilja att bidra (Karlsson, 2023; Karlsson & Andersen, 2023) och att tillfälliga resurser ofta behöver mobiliseras med kort varsel i krissituationer (MSB, 2024a; Skogsbrandsutredningen, 2015). Samtidigt visar studier att offentliga organisationer kan ha svårt att på kort tid organisera och koordinera människors engagemang så att det kommer till nytta (Persson & Uhnoo, 2018). Frivilligas engagemang beskrivs därför ibland som en ”*mixed blessing*”, eftersom de både kan utgöra en viktig resurs och skapa utmaningar för den formella räddningsinsatsen (Barsky, 2007; Whittaker m.fl., 2015). En stor mängd frivilliga kan vara svår att samordna och i vissa fall försvåra det professionella räddningsarbetet, särskilt om de frivilliga saknar erfarenhet eller utbildning (Kendra & Wachtendorf, 2001). Mot denna bakgrund kan studieförbunden förstås som en potentiell resurs genom sin förmåga att koordinera och utbilda frivilliga innan och under kriser, så att de kan utgöra en verklig resurs i krissituationer.

Samtidigt pekar intervjuerna på kommunnivå på att mobilisering av ideellt engagemang inte kan tas för given, eftersom deltagande ofta är beroende av att människor uppfattar det som relevant att bidra och vill bidra med sin tid.

Kunskap som kan mobiliseras i kris

Nära kopplat till förmågan att mobilisera ideellt engagemang framhåller studieförbundens företrädare också att det inom förbunden och deras medlemsorganisationers nätverk finns kompetens med relevans för beredskap. Denna kompetens finns spridd bland förbundens ledare och deltagare och kan tas tillvara i händelse av kris. Intervjuerna på kommunal nivå tyder på att kompetensen ofta är situationsbunden och lokalt förankrad, vilket innebär att kunskap och färdigheter kan anpassas till specifika behov och sammanhang. Kompetensen spänner dessutom över såväl specialiserad kunskap som vardagsnära färdigheter.

> *Genom att vi är en paraplyorganisation och har många organisationer, grupper och människor runt omkring oss har vi förmåga att snabbt mobilisera en mängd olika kompetenser. Det är inte så att jag nödvändigtvis kan själv, men i organisationen och dess medlemsorganisationer finns det alltid någon, vad man än frågar om, som kan och vill hjälpa till. (ABF)*

Studieförbundens företrädare menar att förbunden har förmåga att identifiera och ta tillvara kompetens, som annars riskerar att förbli outnyttjad. I detta sammanhang betonas att människor inte enbart är mottagare av kunskap, utan också utgör resurser i beredskapsarbetet. Intervjuerna visar därmed att kompetens aktiveras när deltagare delar erfarenheter och kunskaper i kurs- och verksamhetssammanhang. Exempelvis lyfts att erfarenheter från diasporagrupper som är engagerade i studieförbundens verksamheter kan mobiliseras. Denna typ av kompetens är ofta erfarenhetsbaserad och praktiskt orienterad och kan därmed komplettera mer teoretiska kunskaper inom beredskapsarbetet.

> *Ibland pratas det mycket om att vi ska lära människor. Men vi behöver också lära av människor som sitter på jättemycket kunskap som vi kan förmedla till andra. Hur tar vi vara på den kompetens som redan finns, det är en jätteviktig fråga. (NBV)*

Trovärdiga informationskanaler

Studieförbundens företrädare framför också att studieförbunden har kapacitet att fungera som trovärdiga kanaler för samhällsviktig information. I samstämmighet med tidigare forskning om civilsamhällets roll i krissituationer (Andersen & Lundgren, 2025; Lu m.fl., 2023), menar företrädarna i intervjuerna att denna kapacitet hänger nära samman med studieförbundens etablerade kontaktvägar till medlemsorganisationer och deltagare. Denna sociala infrastruktur, menar de intervjuade, underlättar spridning av information. Företrädare på såväl regional som kommunal nivå beskriver hur kapaciteten att sprida trovärdig information blev tydlig under covid-19-pandemin, då studieförbunden och dess medlemsorganisationer bidrog till att snabbt sprida korrekt och lättillgänglig information till breda grupper i samhället. Exempelvis NBV beskriver hur de under pandemin informerade om vaccinationer till olika verksamheter och grupper av människor. Liknande erfarenheter rapporteras i såväl svensk som internationell forskning om civilsamhällets roll i krissituationer. Studier visar att civilsamhälles-organisationer ofta bidrar genom att sprida trovärdig och uppdaterad information före, under och efter en kris (Rahm, 2021), exempelvis om översvämningsrisker (Hossain, 2020; Forrest

m.fl., 2019), säkra samlingsplatser med tillgång till basala förnödenheter (Cook m.fl., 2018) samt ekonomiska och juridiska rättigheter under återhämtningsfasen (Luna, 2001).

Intervjuerna visar vidare att informationsspridningen ofta sker i dialogbaserade sammanhang, såsom studiecirklar eller föreningsmöten, där information utöver att förmedlas också diskuteras och bearbetas gemensamt.

> *Vi träffar väldigt många personer. Så det är klart att vi kan nå ut med information. Även när vi är på plats. Det blir den här dialogen och inte bara via mejl eller telefon. Vi kan delge information och diskutera den utifrån folkbildningsperspektivet, det blir väldigt brett och stort. (RF-SISU)*

En del studieförbundsföreträdare på kommunal nivå framhåller hur särskilt beredskaps-information kan upplevas vara svårbegriplig, skrämmande eller ovidkommande för en del människor. En viktig roll för studieförbunden kan då vara att konkretisera och förankra informationen i människors vardag och att anpassa den efter olika målgrupper. Detta kommer exempelvis till uttryck när en intervjuperson från Studieförbundet Vuxenskolan beskriver arbetet med MSB-broschyren *Om krisen eller kriget kommer.*

> *Den är skriven på myndighetsspråk, och det är inte självklart för alla. Alltså, vad betyder sju dagars hemberedskap i praktiken? Vad betyder det för mig, och framförallt var börjar jag? Att tolka innehållet och få människor med på tåget. //...// Vi har skapat broschyrer för cirkel-grupper på olika språk, så att man kan få den på sitt språk. (Studieförbundet Vuxenskolan)*

I intervjumaterialet framträder vidare en bild av studieförbunden som en brygga mellan enskilda människor och stat, region och kommun. Utöver informationsspridning betonar studieförbundens företrädare att de kan översätta och förmedla samhällsinformation till olika språk utefter behov. Därutöver framhåller exempelvis NBV att de egna medarbetarnas skilda bakgrunder kan stärka legitimiteten hos den information som förmedlas. Detta kan vara särskilt betydelsefullt bland grupper med begränsat förtroende för offentliga organisationer.
På liknande sätt menar exempelvis Studiefrämjandet och Sensus att studieförbunden ofta har förmåga att nå människor som offentliga organisationer kan ha svårare att etablera tillitsfulla kontakter med.

Företrädarna för studieförbunden menar på detta sätt att deras etablerade relationer med grupper med begränsat förtroende för offentliga organisationer eller som lever i utsatthet gör det möjligt för dem att förmedla samhällsviktig information på ett sätt som uppfattas som trovärdigt. Enligt intervjupersonerna kan denna förmåga i sin tur stärka möjligheterna för viktig samhällsinformation att nå fram och få genomslag. Liknande resultat återfinns också i tidigare forskning, som återkommande lyfter fram civilsamhällets roll som länkar mellan offentliga organisationer och lokalsamhällen. Internationella studier visar att civilsamhället ofta har särskilda förutsättningar att nå grupper som offentliga organisationer och myndigheter har svårare att nå och därigenom bidra till att information når utsatta grupper i befolkningen (Andersen & Lundgren, 2025).

Samtidigt betonar vissa studieförbund att deras räckvidd har begränsningar, då även de kan ha svårt att nå människor som saknar koppling till föreningsliv och andra organiserade sammanhang. Frågan om hur dessa grupper ska nås med samhällsinformation och beredskapsinsatser framstår därför som en fortsatt utmaning. Dessutom aktualiserar studieförbundens kapacitet att bidra till att sprida samhällsviktig information vissa principiella frågor. Rahm (2021) visar exempelvis i en studie om civilsamhällets roll under covid-19-pandemin att när organisationer förmedlar myndigheters information och riktlinjer, så riskerar de att inte framstå som självständiga aktörer. Istället kan de framträda som en del av den offentliga kriskommunikationen och genomförandet av statens krishanteringsstrategi, något som kan väcka frågor om hur studieförbundens självständighet påverkas när deras verksamhet på ett så tydligt sätt knyts till statens informations- och beredskapsarbete.

Lokaler som resurs i vardag och kris

Företrädarna för studieförbunden i Västra Götaland framhåller också den fysiska infrastruktur i form av lokaler, såsom kyrkor, bygdegårdar och föreningslokaler, som studieförbunden och deras medlemsorganisationer besitter i Västra Götaland som en potentiell manifest resurs i samhällets civila beredskap. I vardagen fungerar dessa som arenor för folkbildning, idrotts och sociala verksamheter, och är därmed både kända och socialt förankrade platser i lokalsamhället. I en krissituation, menar företrädarna vi har intervjuat, kan dessa lokaler snabbt anpassas för att användas som samlingsplatser, tillfälliga boenden eller trygga rum där människor kan söka stöd och information. De skulle även kunna användas som platser för distribution av resurser och som lokala informationspunkter. Denna kapacitet uppmärksammas även av Försvarsberedningen (Ds 2023:34) som beskriver att lokaler såsom bygdegårdar, Folkets Hus och församlingshem kan utgöra resurser för att inkvartera och stödja personer som har evakuerats från olika delar av landet. Att sådana lokaler i ökande utsträckning betraktas som en del av den civila beredskapen illustreras också av regeringen som i juni 2026 beslutade om ett engångsbidrag till Bygdegårdarnas Riksförbund för att stärka dess kapacitet i samhällets beredskap (Regeringskansliet, 2026). Denna utveckling välkomnas av Bygdegårdarnas Riksförbund som har uttryckt en vilja att bidra till uppbyggnaden av det civila försvaret (Bygdegårdarnas Riksförbund, 2023).

> *Bygdegårdarna kan vara ett nav i kris och fungera som samlingsplatser, informationsnav, erbjuda mat och rum för vila eller användas som lagerlokaler. (Studieförbundet Vuxenskolan)*

> *Kyrkorna blir ju väldigt ofta samlingsplatser när det händer något i samhället. De blir en plats man kan mötas på, en trygg plats att gå till. (Bilda)*

> *Nykterhetsrörelsen äger ju väldigt många lokaler, och har gjort historiskt. Kan vi använda dem under en kris? Vi har använt lokalerna under tidigare kriser, och det innebär att vi skulle kunna göra det framåt också. (NBV)*

Vad företrädarna för studieförbunden på regional nivå ger uttryck för i citaten ovan är att de lokaler som studieförbunden besitter ofta åtnjuter ett högt förtroende hos invånarna eftersom de redan är etablerade mötesplatser. En ytterligare fördel är att många av lokalerna är utrustade med kök och annan grundutrustning som kan nyttjas vid behov. Eftersom de ofta redan används kontinuerligt, behövs i regel heller inte samma omfattande uppbyggnadsarbete som vid tillfälliga lösningar.

Lokalernas geografiska spridning innebär vidare att de ofta är lokaliserade nära människor, vilket kan vara avgörande när transporter och kommunikation är begränsade. Sammantaget utgör lokalerna därmed en infrastruktur med både organisatorisk kapacitet och sociala värden. Denna kapacitet, menar studieförbunden, kan ytterligare utvecklas och synliggöras som en del av samhällets beredskapsförmåga.

Precis som i rapporter som analyserar studieförbundens förutsättningar på nationell nivå (Arriaza Hult m.fl., 2025; Folkbildningsrådet, 2025b), uttrycker samtidigt företrädarna för studieförbunden på såväl regional som kommunal nivå i Västra Götaland att de senaste årens neddragningar av det statliga anslaget har inneburit att studieförbunden har sett sig tvingade att stänga ned lokalkontor och säga upp lokaler. Framför allt har neddragningarna drabbat mindre orter och landsbygdsområden i Västra Götaland, vilket i praktiken innebär att studieförbundens möjlighet att låta lokaler fungera som samlingsplatser under kris riskerar att minska. Mot bakgrund av att lokalerna i mindre orter och på landsbygden ofta utgör en av få tillgängliga samlingsplatser, kan nedstängning av lokaler här förstås som särskilt problematiskt.

Organisatorisk flexibilitet och omställningsförmåga

Studieförbundens bidrag till civil beredskap formas också av deras arbetssätt. En styrka som lyfts i intervjuerna på såväl regional som kommunal nivå är att beslut ofta fattas nära verksamheterna, vilket också innebär en förmåga att snabbt omsätta nya idéer och arbetssätt till praktisk handling. Detta blev särskilt tydligt under covid-19-pandemin.

> *Vi var väldigt snabba med att ställa om till digitala årsmöten och digitala utbildningar. Vi byggde upp studios där människor kunde ha årsmöten och vi var med och hjälpte till. (RF- SISU)*

Omställningen beskrivs av företrädarna ha handlat om att förändra såväl formatet från analogt till digitalt som att anpassa innehåll och arbetsformer utifrån förändrade behov. Denna förmåga beskrivs hänga samman med att beslut ofta fattas nära verksamheterna, utan omfattande hierarkiska processer. Den flexibilitet som de intervjuade beskriver överensstämmer med hur civilsamhällets organisationer ofta karaktäriseras i forskningen, där de ofta beskrivs ha särskilda förutsättningar att identifiera nya behov och utveckla innovativa lösningar genom sin närhet till lokala sammanhang och målgrupper (Lindberg, 2021). På kommunal nivå uttrycks detta exempelvis på följande sätt:

> *Det går väldigt fort för oss att ställa om. Vi har väldigt korta beslutsvägar. Jag behöver inte ringa min chef i Stockholm eller i Göteborg för att fråga om jag får göra något, utan jag gör det. Jag har*

mina ramar och är helt fri att agera utifrån de ramarna.
(Folkuniversitetet)

Flera studieförbund framhåller att de också ofta har förmåga att skala upp verksamheter vid behov, oavsett om det handlar om att initiera nya aktiviteter eller anpassa befintliga verksamheter utifrån förändrade behov. Detta möjliggörs genom etablerade arbetssätt och en förmåga till situationsanpassning, där verksamheter kan justera inriktning och omfattning i takt med förändrade omständigheter. Samtidigt visar intervjuerna på kommunal nivå att denna omställningskapacitet varierar mellan olika lokala verksamheter, bland annat utifrån tillgången till personal och andra resurser.

Latenta resurser

Vi har nu redovisat de manifesta resurser som studieförbundens företrädare på regional och kommunal nivå beskriver som betydelsefulla för civil beredskap. I det som följer riktas uppmärksamheten mot de mer latenta resurser som också framträder i intervjuerna. Till skillnad från de manifesta resurserna handlar det här inte i första hand om organiserade verksamheter eller planerade insatser, utan om mer underliggande relationer och värden som kan skapa förutsättningar för mobilisering och bli av central betydelse vid särskilda och dramatiska händelser.

Relationer, tillit och lokal förankring

Ett flertal företrädare för studieförbunden på såväl regional som kommunal nivå framhåller att förbundens bidrag till samhällets civila beredskap i hög grad också bygger på de relationer, nätverk och den lokala förankring som utvecklas över tid genom verksamheterna. Det handlar i detta avseende inte om fysiska lokaler eller formella organisatoriska strukturer såsom studiecirklar och kursverksamheter, utan om de relationer som växer fram i lokala sammanhang och som kan utgöra latenta resurser i det civila beredskapsarbetet. Som tidigare studier om lokala civilsamhällen visar (Cras, 2017; von Essen & Åberg, 2022; 2025), och som vi återkommer till i rapportens andra delstudie, framstår dessa relationella resurser som särskilt betydelsefulla för de företrädare vi har intervjuat. I intervjuerna betonas återkommande vikten av att människor känner tillit och trygghet, ingår i ett sammanhang och upplever mening i vardagen.

Genom att vi arbetar med meningsfullhet och gemenskap bidrar vi med byggstenar som bygger samhället, bygger tillit. Människor som mår väl har ju bättre förutsättningar att agera klokt oaktat vad som händer. Vi skapar rum där människor kan mötas i och få ett sammanhang. (Studiefrämjandet)

Vi gör beredskap genom att skapa tillit och trygghet i samhället. Sammanhållning är en av de viktigaste faktorerna för att överleva en kris. (NBV)

> *För att få motståndskraft så handlar det väldigt mycket om tillitsskapande. Och det är studieförbunden väldigt bra på, mycket mer än vi tror. Tillitsskapande är en jätteviktig bit för att ha den här motståndskraften när det blir en kris. (Bilda)*

Ur studieförbundens perspektiv är därmed sociala relationer en grundförutsättning för samhällets motståndskraft, då människor som känner varandra och har erfarenhet av att samarbeta har bättre förutsättningar att agera gemensamt i krissituationer (se t.ex. von Essen & Åberg, 2022; 2025). Denna kapacitet bygger på återkommande verksamhet över tid. En intervjuperson från Medborgarskolan uttrycker exempelvis att beredskap inte är någon ”*quick fix*”. I stället är det nära och kontinuerliga kontakter under fredstid som bygger förtroende och sociala sammanhang och som kan mobiliseras i tider av kris.

> *Dit man är van att gå i vanliga sammanhang, när allt är lugnt och bra, det är ett ställe man vill gå till i en allvarlig kris. Man känner sig hemma där. Jag tror att det är en fördel att man redan har en kontakt i ett lugnt och bra läge. Den håller även i en krissituation. Man kan förlita sig på den. (Studieförbundet Vuxenskolan)*

Därutöver utvecklas en god kännedom om lokala behov som kan ligga till grund för olika beredskapsinsatser. Flera företrädare för studieförbunden framhåller att just närvaro i lokala samhällen och sammanhang är avgörande för att skapa förtroende och nå människor.

> *Vi finns lokalt, vi känner föreningarna. Även om vi tar in en extern ledare ibland så finns ju alltid vi som konsulenter eller verksamhetsutvecklare där och är en trygg punkt. Det är så viktigt. Den lokala närvaron är A och O. (ABF)*

Företrädarna betonar vidare att studieförbundens medlemsnätverk och lokala verksamheter i olika delar av Västra Götaland ger dem en bred geografisk räckvidd. Sammantaget når de samtliga kommuner i regionen och finns närvarande i såväl större städer som mindre orter och landsbygdsområden. Denna närvaro kännetecknas i hög grad av lokalt etablerade relationer och informella nätverk.

> *Vi når ju lätt långt ut, till vartenda lokalsamhälle. I och för sig i mindre volym än för några år sedan. Men tittar man på studieförbunden som kollektiv så är vi fortfarande där. (Studieförbundet Vuxenskolan)*

Som citatet ovan antyder innebär dock de senaste årens ekonomiska åtstramningar att studieförbunden idag får allt svårare att behålla sin starka lokala förankring då de ser sig tvungna att dra ned på lokala verksamheter och lägga ned lokalkontor. På kommunal nivå ger studieförbundens företrädare uttryck för att de ekonomiska neddragningarna leder till en försvagad lokal närvaro, vilket försvårar studieförbundens möjligheter att nå ut till olika grupper och mobilisera engagemang hos lokalbefolkningen. Några studieförbund beskriver detta som en minskad möjlighet att nå ut i samhällets ”kapillärer”. På samma sätt som har belysts i tidigare rapporter (Arriaza Hult m.fl., 2025; Folkbildningsrådet, 2025a; 2025b) menar företrädarna att detta på sikt riskerar att försvaga de nätverk och relationer som byggts upp över tid.

> *Om man monterar ned infrastrukturen, då försvinner de sociala relationerna och kontakten med lokalsamhället. Då går det inte att skala upp när det behövs. Då går det inte att använda sig av upparbetad infrastruktur i krissituationer. (Sensus)*

Intervjuerna på kommunal nivå nyanserar bilden ytterligare genom att peka på att studieförbundens räckvidd i praktiken är starkt beroende av lokal bemanning och närvaro i lokala sammanhang. Ur deras perspektiv kan neddragningar och minskad lokal närvaro snabbt försämra möjligheten att upprätthålla kontakt med föreningar och deltagare.

Dessutom beskriver företrädarna att minskad lokal närvaro försvårar möjligheterna att initiera nya initiativ inom exempelvis civil beredskap. En central orsak är att minskade resurser reducerar kapaciteten att bygga upp och utveckla långsiktigt hållbara verksamheter. Konsekvenserna av minskad lokal närvaro sträcker sig därmed bortom den omedelbara verksamhetsvolymen utan påverkar också möjligheten att bibehålla och utveckla långsiktiga sociala strukturer. I flera fall framträder beredskapsfrågan som ett område som får stå tillbaka när resurserna är knappa. På sikt kan neddragningar i verksamheter därmed påverka studieförbundens möjligheter att bidra till samhällets civila beredskap.

Demokrati, bildning och motståndskraft

I intervjuerna på regional och kommunal nivå understryks vidare att studieförbundens studiecirklar och kursverksamheter bidrar till samhällets civila beredskap genom att stärka individers kunskap om demokrati. Kunskaper om demokrati och demokratiska processer framhålls av företrädarna i intervjuerna som ett sätt att stärka samhällets motståndskraft mot kriser, i överensstämmelse med exempelvis NOD (2025) som betonar civilsamhällets demokratiska funktion som röstbärare. Inom vissa av studieförbundens verksamheter förmedlas kunskap om hur demokratiprocesser och demokratiska organisationer fungerar i praktiken. Denna typ av kursverksamhet beskrivs som särskilt betydelsefull i samband med allmänna val, då studiecirklar initieras för att skapa utrymme för samtal om politik och för att öka kunskapen om det svenska valsystemet och samhället i stort. Dessa insatser, menar flera företrädare, bidrar till att stärka människors möjligheter att hantera osäkerhet, värdera information och fatta informerade beslut.

> *Vi har ju många studiecirklar inför val, både EU-val och val i Sverige. Och så har vi mycket mötesplatser för dagledigа där vi arbetar med integration och pratar om samhällsorientering. (Bilda)*

Dessutom lyfts i intervjuerna på regional och kommunal nivå att studieförbundens styrka finns i deras fokus på bildning snarare än enbart utbildning. Medan utbildning kan ge färdigheter, syftar bildning till att utveckla människors förmåga att se sammanhang, tänka kritiskt och reflektera över sin omvärld (se t.ex. Gustavsson, 1995). Sådana förmågor menar studieförbundens företrädare vidare, kan vara särskilt betydelsefulla ur ett beredskapsperspektiv eftersom de kan bidra till att människor bättre kan värdera information och fatta informerade beslut i situationer som präglas av osäkerhet.

> *Vi hjälper människor att processa information till kunskap. Och med kunskap så får människor empowerment. Att ha egenmakt, det är att kunna bilda sig en uppfattning om sakernas tillstånd. Vad är mina rättigheter? Vad är mina skyldigheter? (ABF)*

Det bildningsperspektiv som studieförbunden lyfter fram tar sig även uttryck i den praktiska verksamheten, där demokrati inte enbart lärs ut som ett innehåll utan också praktiseras i exempelvis studiecirkelns arbetsform. I intervjuerna på lokal nivå ges uttryck för hur människor med olika bakgrunder och övertygelser möts i studiecirklar för samtal och gemensamt lärande. Deltagare får träna i att lyssna på andra, formulera egna ståndpunkter och bidra till gemensamma diskussioner på ett respektfullt sätt. När människor bryter perspektiv mot varandra och hanterar oenighet utvecklas, som de intervjuade själva beskriver det, människors förmåga att delta i demokratiska samtal.

> *Vi arbetar mycket med demokratiska frågeställningar. Att lära sig hur det demokratiska samtalet ser ut och hur man organiserar sig. Föreningskunskap. Att bli lyssnad på och att lyssna på andra. Hur kan vi föra en dialog tillsammans, i vilka sammanhang och hur möts man? I kursverksamheterna träffar man människor man kanske aldrig annars hade stött på. (Medborgarskolan)*

> *Folkbildning bygger ju på att människor ska ha en egen uppfattning. Vi vill ju att människor lyfter blicken, ser sammanhang och saker i ett större perspektiv. Ifrågasätter och utvecklas i sig själva, men också att man är med och utvecklar samhället. (ABF)*

För studieförbundens företrädare framstår därmed den kollektiva organisering som sker inom studieförbunden och deras medlemsorganisationer som central för deltagarnas egenmakt och samhällets demokratiska motståndskraft. Ur studieförbundens perspektiv bidrar de till ett levande demokratiskt samhälle och till civil beredskap genom att stärka människors förmåga till kritiskt tänkande, informationsvärdering samt orientering i komplexa samhällsfrågor. Samtidigt kan det finnas anledning att problematisera denna förståelse av folkbildningens roll i civil beredskap. Exempelvis Ericson (2023) framför att det finns en risk att civilsamhällets funktion förändras om den i ökad utsträckning kommer att motiveras utifrån säkerhets- och beredskapspolitiska mål. I en sådan utveckling finns, enligt Ericson, en risk att civilsamhällets

kritiska röst trängs undan till förmån för lojalitet och samhällsnytta. Utifrån de intervjuades beskrivningar skulle en sådan utveckling kunna komma i konflikt med folkbildningens fortsatta möjlighet att stärka människors självständiga och kritiska tänkande.

Studieförbundens förhållningssätt till civil beredskap

I föregående avsnitt fokuserade vi på de resurser och kompetenser som studieförbundens företrädare i Västra Götaland beskriver som betydelsefulla för civil beredskap. För att ytterligare belysa studieförbundens förutsättningar att bidra till civil beredskap riktar vi nu uppmärksamhet mot hur förbunden förhåller sig till frågan om civil beredskap.

Civil beredskap som framväxande och etablerat område

På regional nivå varierar studieförbundens förhållningssätt till civil beredskap. I stället för tydligt avgränsade kategorier framträder olika sätt att organisera och prioritera arbetet med civil beredskap.

Några studieförbund arbetar aktivt med civil beredskap. Här har frågan formaliserats genom strategidokument, planering och etablerad samverkan med olika aktörer. Arbetet handlar ofta om att synliggöra och vidareutveckla befintliga verksamheter genom att exempelvis integrera frågan om civil beredskap i ordinarie verksamhetsplanering och verksamhets- och handlingsplaner, snarare än att bygga upp helt nya strukturer.

För andra studieförbund på regional nivå utgör civil beredskap ett framväxande utvecklingsområde. Arbetet befinner sig dock ännu i ett formativt skede och präglas av interna analyser och försök att definiera roller och möjliga insatser. Utvecklingsmöjligheterna uppfattas som stora, men konkretisering pågår fortfarande.

Ytterligare andra studieförbund avgränsar i mindre utsträckning civil beredskap som ett eget verksamhetsområde. Här betonas i stället att bidraget sker inom ramen för ordinarie verksamhet. Samtidigt framkommer att mer riktade satsningar på civil beredskap skulle kräva initiativ från exempelvis stat, region eller kommun eller extern finansiering för att prioriteras.

Intervjuerna på kommunal nivå nyanserar och fördjupar den bild som de regionala företrädarna ger av studieförbundens förhållningssätt till civil beredskap. De positioner som framträder på regional nivå återfinns även lokalt, men inte på ett entydigt och konsekvent sätt. I stället kan förhållningssätten variera inom samma studieförbund verksamma i olika kommuner, beroende på lokala prioriteringar och relationer. Detta tyder på att lokala sammanhang har stor betydelse för vilken plats civil beredskap ges i de olika verksamheterna.

Utvecklingsbehov i det egna arbetet

Även om studieförbundens positioner och förhållningssätt varierar, uttrycker flera företrädare ett behov av att utveckla och strukturera det egna arbetet med civil beredskap. Detta kan möjligtvis förstås utifrån såväl rapporter från nationella offentliga organisationer som från civilsamhällesorganisationer, vilka betonar att ett effektivt beredskapsarbete behöver vila på tydliga riktlinjer och långsiktig planering (MSB, 2024a; NOD, 2025). I kontrast beskrivs ett mer ad hoc-baserat arbetssätt som en riskfaktor, eftersom det kan leda till bristande kontinuitet och sämre förutsättningar för samordning.

Bland de studieförbund som i någon mån har integrerat frågan i strategier och planer beskrivs utmaningen inte främst handla om att initiera arbete, utan om att ytterligare stärka den organisatoriska förankringen. Flera studieförbund beskriver nämligen att en stor del av arbetet idag bedrivs genom enskilda initiativ eller punktinsatser, vilket kan medföra organisatoriska sårbarheter. Mot denna bakgrund framhålls behovet av att formulera tydligare inriktningar för det egna förbundets arbete. Ett sådant arbete innefattar bland annat att formulera tydligare inriktningar och planer för vad det egna förbundet ska bidra med, samt att inventera och synliggöra befintlig verksamhet och tillgängliga resurser. En central del i utvecklingsbehovet rör också ett behov av att öka den interna kunskapen och kapaciteten kring civil beredskap. På regional nivå uttrycker studieförbundens företrädare ett behov av att kartlägga kompetenser inom förbunden. Dessutom lyfts behovet av kunskapshöjande insatser, både för anställda och ideellt engagerade i studieförbunden och deras medlemsorganisationer.

Relationer och samverkan med Västra Götalandsregionen och kommuner

Studieförbundens förutsättningar att bidra till samhällets civila beredskap formas inte enbart inom de egna organisationerna, utan också i relation till offentliga organisationer. I följande avsnitt behandlas därför studieförbundens relationer till Västra Götalandsregionen (VGR) och kommunerna i Västra Götaland, samt de utvecklingsbehov studieförbunden identifierar i samverkan med dessa.

Relationer till Västra Götalandsregionen

Studieförbundensföreträdare på regional nivå beskriver generellt relationen till VGR som positiv. VGR framställs som en region med en lång tradition av att värna folkbildningen. Flertalet intervjuade på regional nivå framhåller också att regionen har god insikt i hur studieförbunden fungerar, inte minst vad gäller betydelsen av ideella ledare och behovet av flexibla former för verksamhet.

Flera studieförbund beskriver dessutom VGR:s bidragssystem som flexibelt, vilket möjliggör utvecklingsarbete och lokalt anpassade insatser utan alltför detaljerade krav på återrapportering. Här beskrivs vidare av flertalet studieförbund att det regionala stödet har haft en viss stabiliserande betydelse i en situation där det statliga anslaget minskat.

Relationen beskrivs vidare som dialogbaserad snarare än styrande. Företrädarna beskriver etablerade forum där deras perspektiv efterfrågas och där frågor om bidragsvillkor och prioriteringar diskuteras. Samtidigt betonar de intervjuade att dialogen inte alltid leder till utfall som fullt ut motsvarar studieförbundens behov, då politiska prioriteringar och andra intressen påverkar besluten. I detta sammanhang uttrycks även att vissa formuleringar av villkor kan upplevas som styrande, vilket aktualiserar en återkommande spänning mellan folkbildningens självständighet och beroendet av offentlig finansiering (se t.ex. Abrahamsson m.fl., 2016).

Relationer till kommuner i Västra Götaland

I fokusgruppintervjuerna på kommunnivå framträder en tydlig variation i hur relationerna till kommunerna ser ut. Denna variation låter sig inte entydigt kopplas till delregion inom Västra Götaland, kommun eller studieförbund. Beskrivningarna kan i stället variera såväl inom ett och samma studieförbund som mellan olika förbund verksamma i samma kommun.

Av en del intervjuade på kommunal nivå beskrivs kommunerna som initiativtagare och möjliggörande samarbetspartner i arbetet med civil beredskap. Detta tar sig uttryck i återkommande kontakter, mötesinbjudningar och informationsträffar eller samverkan kring konkreta insatser. Arbetet med att ta fram officiella trygghetspunkter i lokalsamhället utgör ett sådant exempel där samverkan mellan kommun och studieförbund beskrivs som god och ömsesidig.

I andra intervjuer framstår samverkan kring beredskapsfrågor som mer begränsad, även om relationen till kommunen i övrigt beskrivs som god. Här uttrycks också att studieförbundens kontaktnät och resurser inte alltid uppmärksammas eller tas till vara av kommunerna i den utsträckning som intervjupersonerna menar är möjlig, och att civil beredskap fortfarande utgör ett relativt outvecklat samverkansområde.

Det finns också beskrivningar av mer ansträngda relationer präglade av utmaningar, där skillnader i arbetssätt, ansvarsfördelning och syn på samverkan blir tydliga. En uppfattning som återkommer är att kommuner ofta närmar sig studieförbunden genom kortsiktiga projekt, uppdrag eller beställningar. Detta kontrasteras mot studieförbundens syn på samverkan som dialogbaserad och ömsesidig med lyhördhet inför deras särart.

Utvecklingsbehov i samverkan

Med den befintliga dialogstrukturen som en viktig grund menar flertalet företrädare på regional nivå att samverkan med VGR kring civil beredskap kan utvecklas ytterligare för att bli mer sammanhållen och långsiktigt hållbar. Exempelvis lyfts ett behov av mer systematiska former för kunskapsutbyte och samordning. Flera företrädare uttrycker också ett behov av stärkt intern samordning inom VGR:s organisation, särskilt mellan olika förvaltningar.

På kommunal nivå ger studieförbundens företrädare framför allt uttryck för ett behov av tydligare struktur och samordning mellan kommunerna och studieförbunden i beredskapsarbetet. Studieförbundens företrädare efterfrågar en tydligare kommunikation från kommunerna om vad civil beredskap innebär i praktiken, vilka roller studieförbunden förväntas

inta samt hur samverkan bör organiseras. Att det finns ett behov av att utveckla samordning och samverkan mellan kommuner och civilsamhällesorganisationer är väl belagt i tidigare studier. Samtidigt som kommuner enlig lag ansvarar för samordning och samverkan med olika aktörer inom sitt geografiska område såväl före som under särskilda händelser (SFS 2006:544; SFS 2006:637), visar studier att samverkan många gånger tenderar att initieras sent, ske genom punktinsatser och präglas av otydliga förväntningar och rollfördelningar (Ericson & Wester, 2020; Stark m.fl., 2024). Dessa brister, betonas vidare, riskerar att innebära att civilsamhällets resurser inte tas till vara fullt ut.

I intervjumaterialet från såväl regional som kommunal nivå framkommer vidare ett behov av att utveckla samspelet mellan regionala och kommunala offentliga organisationer, vilket är ett utvecklingsbehov som uppmärksammas även av Försvarsberedningen (Ds 2023:34). Studieförbunden beskriver att intresset för civil beredskap har ökat hos både VGR och i kommunerna i Västra Götaland. Samtidigt framhålls kommunernas variationer i förutsättningar, resurser och prioriteringar i arbetet med civil beredskap utgöra en utmaning för studieförbunden på regional nivå, eftersom det kräver olika förhållningssätt och arbetssätt gentemot olika kommuner. Mot denna bakgrund menar studieförbunden på framför allt regional nivå, att VGR skulle kunna ta en mer aktiv roll i att hålla samman arbetet kring civil beredskap genom att exempelvis samla kunskap eller skapa nätverk kring frågan.

Studieförbundens företrädare identifierar vidare ett antal långsiktiga risker kopplade till hur arbetet med civil beredskap organiseras och finansieras. På såväl regional som kommunal nivå uttrycker de intervjuade samstämmigt att en bärande princip i arbetet med civil beredskap måste vara att studieförbundens verksamheter utgår från deltagarstyrda och behovsbaserade arbetssätt, där initiativ växer fram i samspel med medlemsorganisationer och deltagare. Här uttrycks en farhåga från framför allt studieförbunden på regional nivå om att ekonomiska ramanslag i framtiden skulle kunna komma att omfördelas eller bindas upp till beredskapsrelaterade insatser. Detta skulle, menar de intervjuade, riskera att tränga undan den ordinarie verksamheten och försvaga studieförbundens roll som långsiktig samhällsfunktion baserad på ideellt engagemang. Vad som beskrivs som problematiskt är om satsningar på civil beredskap skulle medföra ökad styrning genom detaljerade krav och standardiserade lösningar. Enligt de intervjuade skulle en sådan utveckling stå i konflikt med folkbildningens arbetssätt, som bygger på lokal anpassning och flexibilitet. En alltför snäv eller tekniskt definierad styrning riskerar ur studieförbundens företrädares perspektiv därmed att begränsa studieförbundens handlingsutrymme och självständighet.

En närliggande risk rör projekt- och uppdragsfinansiering. Flera studieförbund, framför allt på regional nivå, pekar på att en ökad andel tillfällig finansiering kan styra verksamheter mot kortsiktiga prioriteringar snarare än långsiktigt etablerade profilområden. Här uttrycks i materialet en oro för att verksamheterna kan komma att formas av tillgängliga finansieringsmöjligheter snarare än av studieförbundens egna prioriteringar och behov. I detta sammanhang uttrycks också en oro att börja ”springa på pengarna”. Denna oro kan förstås i ljuset av det som i civilsamhällesforskning ofta kallas för ”mission drift”, vilket innebär att organisationer successivt anpassar sina verksamheter till externa finansiärers prioriteringar på bekostnad av den egna långsiktiga verksamhetsidén (Suykens m.fl., 2025). En sådan utveckling har i studier återkommande lyfts fram som en potentiell konsekvens av ökad

projektfinansiering och ett växande beroende av externa finansiärer. Samtidigt uttrycks av flera intervjuade på såväl regional som lokal nivå en öppenhet för särskilda satsningar på civil beredskap, under förutsättning att dessa finansieras separat från ordinarie ramanslag och utformas som frivilliga och flexibla insatser.

Dessa uttryck för å ena sidan en öppenhet för samverkan med offentliga organisationer kring civil beredskap och å andra sidan en oro för en ökad ekonomisk och administrativ styrning kan förstås mot bakgrund av en sedan länge etablerad diskussion inom folkbildnings-forskningen om relationen mellan staten och folkbildningen. Flera forskare har pekat på att folkbildningen historiskt har utvecklats genom ett ömsesidigt beroende av staten: det offentliga stödet har möjliggjort verksamheternas omfattning och stabilitet, men har samtidigt aktualiserat frågor om styrning och autonomi (Larsson, 1995; Onsér-Franzén, 1995; Rydbäck, 1997). De intervjuades resonemang kan därmed förstås som ett uttryck för denna paradox. Samtidigt som en närmare samverkan med offentliga organisationer efterfrågas av vissa studieförbund för att stärka den civila beredskapen finns en oro för att riktade bidrag och ökade styrningskrav successivt begränsar det handlingsutrymme som länge har betraktats som en grundläggande förutsättning för folkbildningens legitimitet.

Dessutom ger studieförbundens företrädare uttryck för att offentliga organisationers för-väntningar på studieförbundens deltagande i arbetet kring civil beredskap måste utgå från studieförbundens skilda inriktningar och målgrupper. Utifrån principen om olika profiler (SOU 2024:42) betonar företrädarna att deras styrka ligger i mångfalden: förbunden kan och bör bidra på olika sätt till civil beredskap beroende på profil och inriktning. I stället för likriktning framhåller de intervjuade vikten av att synliggöra och tillvarata de skilda kompetenser som finns inom studieförbunden. Därtill betonar de att studieförbundens olika kompetenser kompletterar varandra och tillsammans skapar förutsättningar för att bidra till samhällets civila beredskap. I intervjuerna framhålls även denna kompletterande kapacitet i relation till förmågan att nå olika målgrupper och geografiska områden. Företrädarna menar att studieförbunden tillsammans når bredare än vad något enskilt förbund kan göra på egen hand. Samtidigt framgår i intervjuerna på framför allt kommunal nivå att denna potential ofta inte tas tillvara fullt ut, eftersom den är beroende av samverkan och koordinering både mellan studieförbunden och i relation till kommunerna, vilket i praktiken kan vara svårt att åstadkomma.

På såväl regional som kommunal nivå uttrycks i intervjuerna slutligen en viss osäkerhet vad gäller ansvarsfördelningen mellan region, kommun och civilsamhälle. Denna osäkerhet relaterar både till vilken funktion studieförbunden förväntas fylla, som till vilka uppgifter som bör ligga kvar hos region respektive kommun. Även om intervjupersonerna genomgående uttrycker en vilja att bidra till civil beredskap och samverka med VGR och kommunerna, finns en oro för att uppgifter som studieförbunden idag uppfattar som regionala eller kommunala i framtiden kan komma förväntas utföras av studieförbund och ideella krafter.

De intervjuade understryker att studieförbunden inte ser det som sin uppgift att ersätta offentliga funktioner eller ta över ansvar som vilar på stat, region eller kommun. Civil beredskap beskrivs i stället som ett område där studieförbunden kan bidra på ett kompletterande sätt, inte genom att bära operativa samhällsfunktioner. I detta avseende ligger företrädarnas beskrivningar i linje med hur svenska myndigheter framställer ansvarsfördelning som en grundläggande förutsättning för ett fungerande arbete med civil beredskap. Såväl Myndigheten för civilt försvar som Försvarsberedningen betonar att samverkan mellan offentliga organisationer och civilsamhället behöver bygga på tydliga roll- och ansvarsfördelning för att undvika oklarheter och säkerställa att resurser används effektivt (Ds 2023:34; MSB, 2023). Samtidigt visar studier att tydlig ansvarsfördelning kan vara svårt att omsätta i praktiken. Exempelvis beskriver Johansson m.fl. (2015) hur samverkan ofta präglas av just otydliga roller och en oklar ansvarsfördelning, vilket kan leda till konkurrens mellan aktörer om arbetsuppgifter eller till att civilsamhällesorganisationer beläggs med orimliga förväntningar. Som ett sätt att tydliggöra ansvarsförhållanden föreslås vidare att kommuner initierar gemensamma övningar med civilsamhällets organisationer och involverar dem i kommunens arbete kring beredskapsplanering (Voorhees, 2008).

Resurser i lokalsamhället

Så långt har vi redovisat och resonerat kring de uppfattningar och förhållningssätt till civil beredskap inom studieförbundens verksamheter på regional och kommunal nivå som företrädare för studieförbunden ger uttryck för. Nu ska vi undersöka vilka resurser som finns i lokalsamhället och för att göra det ska vi låta de som bor i lokalsamhället komma till tals. Därmed byter vi perspektiv, från hur studieförbunden, genom sina företrädare, förhåller sig till civil beredskap, till hur de människor som bor i lokalsamhället talar om de resurser som finns där. Eftersom ansatsen här snarare är att förstå resurser som aspekter av det föreningsliv och de sociala sammanhang som utgör lokalsamhället kan det vara riktigare att tala om ”lokalsamhällets resurser” än ”resurser i lokalsamhället”. Det betyder att personer som bor i lokalsamhället inte explicit använder ordet resurser utan talar om det lokala civilsamhället och om hur de samarbetar för att lösa de problem som kan komma av dramatiska situationer som skogsbränder och stormar.

Genom att intervjua människor som bor i de två lokalsamhällen vi har studerat, som nedan kommer att hänvisas till som lokalsamhället i jordbruks- respektive bruksbygd eller motsvarande, kan de tala om den plats där de känner sig hemma och vad den betyder för dem. Att den plats där människor känner sig hemma har betydelse för dem innebär att den inte är neutral och kan ge praktiska och materiella möjligheter. Istället har den plats där människor känner sig hemma en känslomässig, och ibland existentiell, mening för människor (Cresswell, 2015). Att en plats har betydelse för dem som lever där innebär att de delar en identitet som ofta tar sig uttryck i att de är något annat än de som inte delar den identiteten, ett ”vi” tar form i relation till ”de andra”. För att frilägga den dynamik som skapar resurser i lokal-samhället är platsens betydelse viktig av två skäl. För det första betyder det att människor är beredda att göra stora insatser för att rädda eller skydda ”sin plats” eftersom den plats där man känner sig hemma inte är utbytbar. För det andra, att man delar identitet med dem som bor på samma plats innebär att ”de andra” kan upplevas som främmande eller till och med som ett hot. Att platsens betydelse utvecklas till ett ”vi” bidrar till att människor i mindre lokalsamhällen på landsbygden menar att kommunorganisationen är något som tränger sig på och lägger sig i. När människor talar om hur de lever och agerar med andra i lokalsamhället kan det de säger med fördel förstås utifrån vad deras plats betyder för dem.

För att frilägga den dynamik som gör att resurser kan frigöras när människor som lever tillsammans i lokalsamhället samverkar skiljer vi på manifesta resurser som är sådana resurser som formella organisationer i det lokala föreningslivet har tillgång till och latenta resurser som är de nätverk och relationer som växer fram mellan människor som lever nära varandra under längre tid. Dessutom diskuteras i kapitlet hur relationerna till det offentliga, främst kommunen, uppfattas av människor i dessa lokalsamhällen samt studieförbundens position i lokalsamhällena.

Manifesta resurser – ideella organisationer i det lokala föreningslivet

De ideella organisationer som är verksamma i lokalsamhället som t.ex. bygdegårdar, idrottsföreningar, hembygdsföreningar, vägföreningar och samfälligheter har tillgång till manifesta resurser i form av de medlemmar och deltagare som arbetar ideellt. För att förbereda sig på en situation som kan utvecklas till en kris kan organisationerna uppmana dem att göra insatser som att gräva jordvallar vid en hotande översvämning eller se till att det finns en samlingslokal med värme, mat och enklare sjukvård att tillgå om den behövs. De ideella organisationerna har goda möjligheter att på kort tid rekrytera människor som kan rycka in om det behövs eftersom de har kontaktuppgifter till dem som brukar arbeta ideellt, men också för att människor är vana vid att arbeta ideellt och därför beredda att ställa upp om organisationen uppmanar dem till det. Att över 70 procent av dem som deltagit i en spontan mobilisering och gjort en insats vid en dramatisk händelse som t.ex. skogsbrand också har arbetat ideellt visar på de ideella organisationernas viktiga roll för att snabbt kunna rekrytera människor vid dramatiska händelser (von Essen, 2020). Vid sidan av personer som kan arbeta ideellt har lokala ideella organisationer också tillgång till andra former av manifesta resurser som lokaler, transportmedel, verktyg, särskilda kompetenser (t.ex. erfaren-heter av första hjälpen eller att möta människor i kris) och lokalkännedom vilket inte minst är viktigt för att snabbt komma människor som bor ensligt till undsättning.

Att lokala ideella organisationer har tillgång till alla dessa former av resurser gör att ett livaktigt lokalt civilsamhälle är viktigt för en god civil beredskap i lokalsamhället. Intervjuerna visar att det finns lokalsamhällen som har ett livaktigt lokalt civilsamhälle. På frågan om det finns ett rikt föreningsliv svarar en person som bor i det lokalsamhälle som ligger i jordbruksbygd på följande sätt:

> *Jätterikt, och jag kommer inte riktigt ihåg nu antalet, men jag tror att det är 47 föreningar, jag kommer inte ihåg om alla är kvar, men alltifrån basket och många olika fotbollsgäng. Det finns skytteföreningar, det finns karateföreningar, det finns... lerduveskytte tror jag finns också. Många olika grejer. Olika föreningar, kvinnor då. Med virka och sticka och allt. Kyrkan har några stycken också.*

Ett lokalt civilsamhälle med 47 föreningar i ett relativt litet lokalsamhälle på landsbygden kan låta som en överdrift. Men det ligger i linje med tidigare forskning om lokala civilsamhällen på landsbygden. Naturligtvis skiljer sig olika lokalsamhällen i landsbygderna åt, det finns också lokalsamhällen med få eller kanske inga ideella organisationer alls. Men generellt är organisationstätheten (mätt i antal organisationer per capita) större i landsbygder än i städer (se t.ex. Åberg, 2025; Åberg m.fl., 2025). I landsbygderna är det också en större andel av befolkningen som arbetar ideellt jämfört med de som bor i mellanstora städer och storstäder (Lundberg, m.fl., 2025).

Eftersom avstånden ofta är längre mellan lokalsamhällen i landsbygderna än i urbana områden etableras fler lokalavdelningar eller lokala föreningar så att de som bor i lokal-samhällena har tillgång till idrottsföreningar, folkbildning eller annat som människor vill

delta i och föreningslivet kan erbjuda. Dessutom finns det en vana i lokalsamhällen i landsbygderna att gå samman och använda organisationer i det lokala civilsamhället för att komplettera eller ersätta sådan infrastruktur som försvinner på grund av bristande kund-underlag eller för att barnkullarna är för små för att fortsätta driva den lokala skolan se t.ex. Cras, 2017; Enlund, 2020). Att människor som bor på landsbygden går samman för att skapa den infrastruktur de behöver eller vill ha kommer till uttryck i intervjumaterialet, t.ex. när en kvinna som bor i brukssamhället talar om hur de löser problem tillsammans.

> *Men nej, men jag tror att det är liksom utifrån att ska det hända någonting så måste vi göra det själva och då får man ju engagera sig i en förening. Det är ju ett sätt att organisera saker vi gör tillsammans.*

Det finns alltså flera orsaker till att lokala civilsamhällen ofta både är täta och vitala i landsbygderna och att de därför har tillgång till stora resurser.

Organisationerna och lokalsamhället

Inledningsvis diskuterade vi den dubbelhet som präglar folkbildningen men även det svenska civilsamhället som sådant i den meningen att den av tradition har bidragit till att bygga upp och stärka samhället samtidigt som det har varit viktigt att den har stått fri från samhället för att vara en kritisk röst. Även organisationer i lokala civilsamhällen står fria från offentlig förvaltning som myndigheter och kommunorganisationer eftersom de ska ta tillvara sina medlemmars intressen och kunna föra deras talan i konflikt med stat och kommunal förvaltning. Att organisationer i lokala civilsamhällen står fria från myndigheter så att de kan driva opinion och vara kritiska kan tyckas vara svårförenligt med att de också kan bidra med resurser till civil beredskap. Men lokala ideella organisationer i landsbygderna har ofta en mer komplex relation till det gemensamma.

Ideella organisationer verkar utifrån sina specifika syften, de existerar alltså för att bedriva sådan verksamhet som tillvaratar medlemmarnas intressen. En fotbollsförening finns till för att bedriva träningar och arrangera tävlingar och driva ett eller flera fotbollslag. På liknande sätt finns en lokalavdelning inom LRF (Lantbrukarnas riksförbund) för att organisera och driva de lokala lantbrukarnas intressen, och ett trossamfund för att erbjuda sina medlemmar gudstjänster och social verksamhet. Ideella organisationer skiljer sig alltså från offentliga organisationer eftersom de bedriver verksamhet för sina medlemmar och utifrån sitt specifika syfte (Einarsson & Wijkström, 2006).

I landsbygderna är det emellertid ofta så att de ideella organisationer som finns i det lokala civilsamhället också används som ett slags verktyg, eller social vehikel, för att värna eller utveckla lokalsamhället (von Essen & Ydremark, 2020; Lindberg, 2021). Kvinnan som talar om att göra saker tillsammans i citatet ovan ger uttryck för detta när hon säger att vill man att det ska hända något får man engagera sig i en förening. Det betyder att organisationer i landsbygdernas lokala civilsamhällen ofta har en dubbel roll, dels har de den verksamhet som uppfyller organisationens syfte och dels används de för ett syfte som ligger utanför organisationens verksamhetsområde, nämligen för lokalsamhället.

Det finns dock organisationer i det lokala civilsamhället vars syfte är att stödja eller utveckla lokalsamhället eller förvalta en fastighet eller en väg. Byalag, bygdegårdar, hembygdsgårdar, samfälligheter och vägföreningar är exempel på organisationer som har till syfte att förvalta, värna och utveckla lokalsamhället, bygden eller något man har gemensamt. När en intervjuperson talar om hur viktigt det är med lokala organisationer är det uppenbart hur viktiga vägföreningar är vid händelser som kräver snabba insatser.

> *Då förväntar man sig att någon i vägföreningen ska göra det här. Alltså att röja upp ett träd och så vidare. Och sen är det ju schemalagt lite grann. Väghål. När det regnar så blir det en massa väghål i vägen. Ut och grusa. Det sker ju schemalagt. Behov att ingå i föreningens åtagande. Man har ett ansvar helt enkelt.*

Tidigare forskning om landsbygdsutveckling ger många exempel på hur olika ideella organisationer går samman för att driva en verksamhet som stöder lokalsamhället men som inte ligger inom det verksamhetsfält som deras syfte anger. Så kan t.ex. Svenska kyrkans församling, den lokala hembygdsgården och Röda kors-kretsen tillsammans driva en samlingslokal (Åberg & von Essen, kommande). Ett annat exempel är hur Svenska kyrkans församling och en lokal idrottsförening samarbetade för att driva en bensinmack (www.unt.se/uppland/uppsala/en-valsignad-mack-310853.aspx?p=1667770).

Att organisationer inte bara driver den verksamhet som uppfyller organisationens syfte utan också används för att stödja och utveckla lokalsamhället leder också till att de uppgifter som ideella organisationer tar på sig ofta blir mer mångfacetterade i mindre lokalsamhällen än i städer, där en tätare offentlig infrastruktur gör det mer naturligt för organisationerna att endast syssla med den verksamhet som syftet anger (Evers, 2008; Åberg m.fl., 2024).

Att ideella organisationer i landsbygderna, förutom att de har sin specifika verksamhet, också används för att stödja och utveckla lokalsamhället kommer till uttryck i intervjuerna. Endast i undantagsfall talar intervjupersonerna om organisationerna som att de endast eller främst finns för att bedriva sin egen verksamhet. Det är vanligare att de talar om hur organisationerna tillsammans bidrar till lokalsamhället. En person ger uttryck för detta när han/hon får frågan om vilken roll föreningslivet spelar för lokalsamhället.

> *Och sen försöker man ju i föreningarna samverka med varandra när det är olika saker man ser nyttan av. Alltså det är ingen konkurrens på det sättet. Det kan det ju vara, men man försöker ändå se att alla föreningar behövs…*

Organisationer i det lokala civilsamhället, eller föreningslivet som är den term som intervjupersonerna använder, går alltså samman för att stödja eller utveckla lokalsamhället genom att bidra materiellt för att öppna en samlingslokal eller driva en kooperativ lokal livsmedelsaffär (Åberg m.fl., 2024). Men flera intervjupersoner nämner också hur viktigt föreningslivet är för att skapa social sammanhållning och en gemensam identitet i lokal samhället. En kvinna som bor i det lokalsamhälle som är beläget i jordbruksbygd ger uttryck för detta när hon talar om vilken roll föreningslivet spelar.

> *Men jag tror det vore sämre utan föreningar. Det flätar ihop. Det gör det. Och i XX [namn på lokalsamhälle] då, sportklubben ja, pensionärsföreningen, hembygdsföreningen och bygdegårdsföreningen. Där är ju väldigt många människor som är med i de här föreningarna. Och som då känner varandra. Man känner väldigt mycket folk.*

Att föreningslivet erbjuder ett socialt sammanhang utanför privatlivet menar en annan kvinna som bor i samma lokalsamhälle är viktigt för hur de boende i lokalsamhället förhåller sig till varandra och till det lokalsamhälle de har gemensamt.

> *...måste du vara med i en förening nästan för att du ska ha igång synsätt. Eller tankesättet. För om det är en god stämning i din förening så mår man gott och är en god människa i det, tror jag. Och då är det mycket lättare att ställa upp och hjälpa till. Men om du till slut sitter hemma och inte är med i någonting och inte fylls på så kommer någon som har kört i diket och tappat hjulet och så vet man inte vad man ska göra. Det skiter väl jag i, är ju lätt att säga då.*

Att organisationer i det lokala civilsamhället inte bara bedriver verksamhet som stärker organisationen och uppfyller dess syfte utan också verkar för lokalsamhällets bästa, vilket är ett syfte som sträcker sig utanför organisationen, gör att det är naturligt för dem att bidra till civil beredskap i händelse av kris eller krig.

Att både bidra till det gemensamma samhället och samtidigt stå fri från offentlig förvaltning, vars uppgift just är att ta ansvar för det gemensamma samhället, kännetecknar alltså inte bara folkbildningen utan också ideella organisationer på landsbygden. Denna dubbelhet kan ibland vara besvärlig att hantera för ideella organisationer eftersom de är till för och styrs av medlemmar och alltså inte ger uttryck för ett allmänintresse. Samtidigt gör dubbelheten att ideella organisationer kan generera stora resurser. Tidigare forskning har visat att när enskilda människor ser att de är fria att fatta egna beslut uppfattar de ofta att det är mycket meningsfullt att verka för lokalsamhällets och den egna bygdens bästa (se t.ex. von Essen & Åberg, 2025).

Organisationer – en väg in i lokalsamhället

Att de som bor på landsbygden använder lokala ideella organisationer som verktyg, eller sociala vehiklar, för att värna och utveckla lokalsamhället eller bygden kommer sig av att man ingår i en social gemenskap, delar en identitet med dem som bor i lokalsamhället och känner tillhörighet till den plats man bor på. Eftersom viljan att använda det lokala civilsamhällets organisationer för det gemensammas bästa är ett villkor för att dessa organisationer kan bidra med resurser till civil beredskap är vägen in i lokalsamhällets sociala gemenskap avgörande för att dessa resurser ska kunna förnyas och förmeras. När intervjupersonerna talar om vilka funktioner det lokala föreningslivet fyller för lokalsamhället visar det sig att de lokala organisationerna erbjuder en väg in i lokalsamhällets sociala gemenskap. När en man som bor i brukssamhället får frågan om hur han som nyinflyttad gjorde för att bli en del av den sociala gemenskapen svarar han på följande vis.

Då tänkte jag just också det här att det är bra att gå med i en förening så man lär känna folk. Så då fanns det en kulturförening som jag tyckte lät spännande. Någonting som jag tyckte var roligt. Så då blev jag medlem och jag kom ju in i styrelsen där med en gång och på det sättet så lärde jag känna folk. Så föreningen var på något sätt ingången till …

Han är inte den enda som talar om föreningslivet som en naturlig väg för nyinflyttade att bli en del av den sociala gemenskapen. Att man som ny i lokalsamhället inte självklart kan bli en del av den gemenskap som gör att de som bott där länge delar historia och identitet kommer sig av att den bygger på bekantskaper, vänskapsrelationer och ibland på släktband. Den ideella organisationen blir då som en gemensam arena där människor inte är anonyma för varandra eftersom de samlas kring ett gemensamt mål eller uppgift, men att det samtidigt inte kräver att man är vänner eller ens känner varandra.

När en man talar om hur viktiga föreningar är säger han, ”*…om du kommer ny, då är det mycket lättare att gå med i en förening än att gå med i någon konstig grupp*”. Det är tryggare med en förening eftersom den innebär en större social distans än att vara en del av en grupp. När han fortsätter att resonera om föreningar säger han, ”*Men att föreningen blir liksom lite inkörsport och sen lär man känna folk mer privat liksom eller person*”. Han och flera andra menar att ideella organisationer är som en förmedlande social position mellan anonymitet och vänskap och privata relationer. Att organisationer i föreningslivet kan fylla denna funktion är viktigt för de som kommer nya till mindre lokalsamhällen som ofta präglas av en tät social gemenskap. Eftersom de ger människor möjlighet att bli en del av lokalsamhällets sociala gemenskap bidrar de till att förnya och förmera de potentiella resurser som finns nedlagda i lokala civilsamhällen på landsbygden.

Latenta resurser – nätverk, relationer, tillit och tradition i lokalsamhället

Vi har nu visat på och resonerat kring de manifesta resurser som finns tillgängliga i lokalsamhällena genom de ideella organisationer som är aktiva där. Nu riktar vi blicken vidare mot de mer latenta resurser som också är tydligt närvarande i lokalsamhällena, resurser som bygger på mellanmänskliga relationer, mer eller mindre informella nätverk och den historia och traditioner som bygger den tillit som krävs för dylika relationer. Dessa resurser går förstås också in i, och utgör ett slags kapital för, det formella föreningslivet men förblir ofta mer osynliga samtidigt som de utgör centrala resurser för lokalsamhället, inte minst i händelse av kris.

Att förlita sig på andra och varandra

När någon form av kris inträffar är det naturligt att förlita sig på människor man står nära, människor man känner och de nätverk man är en del av. Det kan handla om stora och små kriser men beredskapen har en viktig grund i de informella nätverk mellan människor som redan finns på plats när en krissituation inställer sig eller ett problem som måste lösas plötsligt uppstår. Att detta är centralt för vår kris- och krigsberedskap betonas också av regering och myndigheter (se t.ex. MSB, 2024b).

Många intervjupersoner ger också uttryck för att när något inträffar förlitar man sig på varandra i lokalsamhället, främst genom dem man känner och relationer med grannar. Ett exempel på det kommer från en kvinna som bor i lokalsamhället i jordbruksbygd.

> *Man kan alltid ringa till närmaste grannar. Man pratar med dem. Man kan inte säga att jag har nåt umgänge med dem, i den bemärkelsen.*
> *Men om det skulle vara nåt så kan jag höra av mig eller gå in till dem och säga att jag behöver hjälp. Flera har sagt att jag ska höra av mig. Och det har jag fått på olika sätt… Jag tror att det är så på landet. Att man känner grannarna, man vet vem de är på nåt sätt. Därför känner man att man kan vända sig till dem. Man vet att man gör lika. Eller som de behöver hjälp så kan de komma. Stugförening, vägförening och sådana saker och det träffas man ju också och kan utbyta om man undrar något eller behöver hjälp.*

Sista delen av ovanstående citat visar också på hur nätverk och relationer knyter an till lokalsamhällets ideella organisationer och att olika typer av resurser kan aktiveras för att hantera en situation som uppstår. En man från lokalsamhället i bruksbygd resonerar på ett liknande sätt:

> *det känns nog ganska naturligt att man liksom om det ska hända någonting så måste man ta tag i det. Jag tror det är mycket så med bygden är att vanligtvis om man skulle vända sig till kommun för någonting så blir det att man vänder sig till en förening i stället. Och det tror jag nästan de har fattat på kommunen liksom. Så att de lämnar walkover i vissa frågor*

Något som framgår tydligt är en tro på att man i lokalsamhället måste vara beredda att klara sig själva, men tillsammans, utan att förlita sig på andra aktörer som till exempel kommunorganisationen, en tematik som återkommer senare i denna rapport. Flera hänvisar till samma synsätt när det handlar om vad som händer när man behöver hantera konkreta situationer som kan uppstå i lokalsamhället, exempelvis när en storm fäller träd över vägen eller det blir avbrott i el- eller vattenförsörjningen.

> *Då går djungeltrumman! Jag tänker bara så att det var ju, inte i vintras, men det var förra vintern, direkt efter nyår, har jag för mig att det var. Då frös vårt vatten här. Och sen så, det var på en röd dag. Och… det fanns ju ingen jour eller någonting sånt. Men då var det en som började skicka sms och sen så skickar man till varandra och sen så frågar jag har du vatten?*

> *Nej jag har inte vatten, hur gör vi och vem kontaktar? Det bara rullade på… Och jag tänker att om det skulle vara en storm eller om det är som till exempel att vägen var avstängd här och det var något elavbrott här nu tydligen. Ja, då var det också någon som ja, är det någon mera som är utan ström nu? Och då tänker jag att om det skulle hända större saker så skulle det ju fortsätta… Och så hjälps man åt också att man försöker lösa det liksom*

Ovanstående, och liknande resonemang från intervjupersoner i båda de studerade lokalsamhällena visar på att det finns en god beredskap i lokalsamhället, en beredskap som finns genom de nätverk och relationer som byggts upp men också till följd av en vana att vara beredda på att klara sig själva utan att vänta på att någon annan, exempelvis kommunen, ska lösa problemet.

Den typ av relationer man hänvisar till kan vara olika täta, olika nära men bygger på någon grad av tillit och att man litar på att andra i lokalsamhället kommer att hjälpa vid behov, vilket uttrycks av flera intervjupersoner från de olika lokalsamhällen som studerats. Det första citatet nedan kommer från en man boende i lokalsamhället i bruksbygd och det andra från en kvinna från lokalsamhället i jordbruksbygd.

> *Det måste finnas ett förtroende annars så går det ju inte liksom tänker jag. Det tror jag ändå kan vara en positiv sida i bruksanda också då kanske för det ligger nog lite i den. Alltså om man ser tillbaka i själva platsen i sig så tror jag att så har det nog varit. Man ställer upp på varandra liksom.*

> *Man är mån om att ha koll på varandra. Både för sin egen skull, att man vill veta vilka som är runt omkring och för att man har varandra här. Man har inte så mycket annat stöd. Det är viktigt att ha bra relationer och vara måna om varandra. Att man behöver varandra.*

Att man är varandras stöd och resurser i den händelse behov uppstår uttrycks av många, från båda de studerade lokalsamhällena. En kvinna från lokalsamhället i jordbruksbygd uttrycker det som, ”*Jag tror det är en allmän moral. Jag har aldrig känt att någon har krävt något tillbaka. Det har jag inte känt i alla fall. Det kommer ganska naturligt istället*”. Detta bygger också på att man upplever ett ansvar för att vara en del i den hjälpkedjan, att man själv också ingår i systemet av ömsesidig hjälp. En annan intervjuperson uttrycker detta som att:

> *Det finns ingen rättighet eller skyldighet eller någonting sånt. Nej, det fungerar inte så. För det är inte liksom pliktbaserat utan det är mer något förtroende, att vi vill varandra väl på något sätt.*

Även om det inte uppfattas som rent transaktionella relationer eller som relationer som bygger på tvång så finns en aspekt av moralisk plikt i att ställa upp för varandra. Samtidigt finns det också de som mer ser en form av transaktion i utbytet av tjänster och den typ av relationer där man hjälps åt i lokalsamhället. En kvinna från brukssamhället uttrycker sig på följande vis:

> *… på landsbygden är det massa sådana där transaktioner. Och det bygger på att jag ska inte betala dig för att du hjälper mig och puttar upp min bil. Utan det är inbyggt i systemet att nästa gång du behöver hjälp så ringer du mig… Och då blir det ju i sig ett utbyte. Det blir en transaktion. Men det kan ju gå flera månader innan det sker. Men det är nog inbyggt i att bo på landsbygden. Och jag tror att det är därför jag tycker om att bo här också.*

Hur man ska se på den här ömsesidigheten och gemensamma ansvaret för att hjälpas åt att lösa det som behöver lösas – som ett utbyte, transaktioner, plikt eller moraliskt ansvar kan diskuteras. Men, det som tydligt framgår är att det inte handlar om något direkt utbyte i meningen att man ersätter en tjänst som utförs utan det handlar mer om ett kollektivt ansvar för det gemensamma och för varandra och en tro på en slags tillitskedja där du hjälper en person som kanske i sin tur hjälper dig men det centrala är tron på att *någon* ilokalsamhället, kanske den personen men kanske någon annan, kommer att hjälpa dig vid behov.

Inkludering och exkludering – att vara en del av en bygd

När nu nätverk och personliga relationer framträder som centrala fundament för krisberedskap och krishantering i mindre lokalsamhällen är en viktig fråga förstås hur man blir en del av sådana nätverk. Har alla som bor på en plats tillgång till den här typen av latenta resurser och hur ser vägarna in i gemenskapen ut när man kommer som ny till en plats? Delar av detta har redan diskuterats där vi visat hur det lokala civilsamhällets organisationer kan fungera som en väg in i lokalsamhället. Det är många gånger där man möter andra boende i lokalsamhället och där man kan börja bygga den tillit som är viktig för att bli en del av nätverken i lokalsamhället.

Hur lätt eller svårt det är att bli inkluderad varierar säkerligen från lokalsamhälle till lokalsamhälle men utifrån intervjuerna i de två lokalsamhällen vi studerat finns det en del att säga, även om vi ska komma ihåg att detta inte kan anses representativt.

Det finns de som menar att det inte nödvändigtvis är så enkelt att bli en del av bygden, som till exempel en man från bruksbygden som bott där länge och säger ”*Jag tror ju också som sagt att det kan vara lite svårt att komma helt ny. Många har ju någon koppling på något vis*” och syftar på att många har varit en del av lokalsamhället länge, ofta flera generationer och att de som flyttar in ofta redan har en anknytning till bygden. Detta återkommer också i intervjuer med en del nyinflyttade, som denne man från jordbruksbygden:

> *…som nyinflyttad, som jag så är det ibland lite svårt att komma in i byn. Trots att jag är med i både Lions och en vandrarklubb och är lite engagerad i kyrkan också. Men det är ändå rätt svårt att komma in i byn… Det är väl det att folk... Folk är... De håller sig samman lite grann. Man har känt varandra länge. Ja, i hundra år. Den biten är lite jobbig, tycker jag.*

Trots engagemang i föreningslivet finns alltså de som upplever att de inte riktigt blir en del av gemenskapen. Det finns också exempel på hur intervjupersoner upplever att det finns flera samhällen eller gemenskaper som ryms inom samma lokalsamhälle, där de som har en lång och djup förankring i bygden blir ett eget mikrokosmos. Samma person fortsätter, ”*De som har haft släkt här i generation, dem träffar man ju inte, dem umgås man ju inte med. För de är ju ofta mer med de gamla*”, vilket uttrycks på liknande sätt också av en annan man från lokalsamhället i jordbruksbygd, ”*Jag vet människor som inte kommer in... Jag pratade förut om ensamhet och sånt. Så vet jag att det är så*”. Samtidigt är det många, både nyinflyttade och de som länge levt i respektive lokalsamhälle, som snarare betonar hur inkluderande lokalsamhället är, ”*Det är lätt att komma in och folk är öppna. Tycker jag. Man får ju knö sig in så att säga*”. Så, kanske inträde till lokalsamhällets gemenskap kräver en viss insats, eller åtminstone att man visar intresse för att bli en del av lokalsamhället, vilket nedanstående citat från en kvinna i brukssamhället ger uttryck för.

> *Det var väldigt välkomnande, men det var också mitt i pandemin som vi flyttade hit. Det var ju också många som sa så här, Åh gud, vi har inte ens hunnit komma upp till er och säga hej… Men jag upplevde från början att det var väldigt välkomnande… det är nog de som kanske inte då är så inbjudande. Och de som inte liksom stannar och pratar eller kommer upp utan gör sig ärenden. Alltså det är väl lite så. Gör man sig ärenden, då blir man en del av den här gruppen på något sätt. Och gör man inte det så är man liksom lite utanför.*

Det inkluderande och välkomnande, och relationsbyggandet – om än på olika nivåer av närhet – beskrivs av mer nyinflyttade också genom hur det skiljer sig från att bo i staden.
Ett exempel på detta kommer från en intervju med en kvinna boende i lokalsamhället i jordbruksbygd:

> *…de flesta är måna om att vi måste utvecklas för att få finnas kvar.*
> *Och då måste folk flytta hit. Och då är man välkomnande och sådär.*
> *Så det har jag ändå upplevt att det har varit väldigt positivt. Man tänker att ett litet samhälle blir ganska låst och exkluderande, men det har jag inte upplevt här… det är jätteskillnad [mot staden] för här är ju alla väldigt, det var det första jag märkte när jag flyttade hit [att människor] hejade på gatan. Det var man ju inte van vid… Man blir mycket mer anonym i stan. Här har alla koll på en. Även om man inte tror det så vet alla vem man är och vem man är släkt med.*

Det hon ger uttryck för stämmer väl med flera andra intervjupersoners utsagor från båda lokalsamhällena. Många uttrycker att det varit välkomnande att flytta till lokalsamhället och att det av många som redan finns där uppfattas som positivt och stärkande för lokalsamhället. Samtidigt finns det gott om relationer, nätverk, kanske existerande konflikter, och en historia som är viktigt att ta till sig och som man som nyinflyttad inte har tillräcklig kunskap om för att alltid navigera rätt. Men, det diskuteras snarast utifrån att det tar tid att tillskansa sig den nivån av lokal- och personkännedom för att förstå lokalsamhällets kultur, tradition och identitet inifrån. Vad som också uttrycks i citatet ovan är något som också diskuterats i andra studier av

lokalsamhällen, platsidentitet och relationen mellan stad och landsbygd, nämligen att staden är mer anonym och att det inte på samma sätt går att ställa sig utanför lokalsamhällets sociala kontroll och gemenskap i en landsbygdskontext (von Essen & Åberg, 2022; 2025). Anonymiteten eller frånvaron av densamma blir en viktig aspekt för att förstå hur man förhåller sig till lokalsamhället och hur betydelsefullt det blir att skapa relationer till andra boende.

Å ena sidan blir det svårare att undvika att ställa upp, engagera sig, och dela ansvaret för att få lokalsamhället att fungera i denna typ av kontext än i en storstadskontext. Å andra sidan blir man också en del av nätverk som inte minst är av betydelse ur en beredskapssynpunkt eftersom de ger tillgång till nödvändiga latenta resurser för att hantera situationer som kan uppstå, vilket vi också diskuterat tidigare.

Lokalsamhällets handlingskraft och relationer till offentlig förvaltning

En viktig förutsättning för att manifesta resurser som organisationer i det lokala civilsamhället och latenta resurser som de boendes relationer och outtalade överenskommelser om ömsesidig hjälp skall kunna bidra till civil beredskap är att boende och lokala organisationer kan samverka med myndigheter och offentlig förvaltning. Civil beredskap och insatser vid kris och krig är en av statens kärnverksamheter, men för att människor ska vilja bidra frivilligt till civil beredskap måste de ha tillit till myndigheter och veta att de kan göra sina röster hörda. En man som bor i det lilla brukssamhället och som har tämligen goda erfarenheter av kommun-organisationen talar om hur viktigt det är att samverkan fungerar.

> *… så den stora beredskapen ligger ju i att vi känner varann och vi bryr oss om varann… så vi försöker ju kunna saker också, men att det viktigaste är att vi hjälps åt när det händer något, både stort och smart. Så eftersom vi är vana att hjälpas åt i det lilla så kommer vi hjälpas åt i det stora när det skulle behövas.*

De flesta intervjupersonerna har dock främst negativa erfarenheter, de flesta talar om hur kommunorganisationen inte har den kompetens som krävs för att samverka med lokal-samhället och att politiker fattar beslut över huvudet på dem som bor där vilket gör att många saknar tillit till kommunorganisationen.

När en kvinna som bor i det lokalsamhälle som är beläget i jordbruksbygd får en fråga om hur hon ser på relationen till kommunorganisationen berättar hon om ett tillfälle då de försökte samverka med lokalsamhället.

> *Ska vi titta på det utifrån civil... försvaret, så är det ju katastrof, om jag ska vara riktigt ärlig. Vi var ju med på beredskapsveckan och blev inbjudna att vara med. Kommunen har en beredskapsvecka som de anordnar. De gjorde i princip ingenting själva där alls. De hade nån ifrån dem som visade skyddsrum på ett ställe. Annars var det vi andra runt omkring.*

Det hon varit med om gör att hon saknar tillit till att kommunorganisationen har kompetens nog att möta och samverka med de boende och lokala ideella organisationer. Hon fortsätter och ger fler exempel på vad hon menar är bristande kompetens och intresse från kommunorganisationens sida och avslutar snarast uppgivet när hon säger att:

> *De vet inte vad de ska prata om. Vi hade ju massiv kritik mot dem. De går ju inte ens... Och det är ju inte för att man vill kritisera dem, utan det är för att... Är man kommun, så måste man veta vad man gör.*

Flera intervjupersoner menar att kommunorganisationen bara förhåller sig till civil beredskap utifrån ett administrativt och ekonomiskt perspektiv, och därmed missar de resurser som finns i lokalsamhället. Ett exempel på detta är när en man som också bor i jordbruksbygdens lokalsamhälle berättar om ett möte han och andra boende hade med företrädare för kommunorganisationen för att göra upp handlingsplaner för samlingsplatser i kommunen.

> *Så var det någon som sa, vi har ju bygdegårdarna. Och så var det någon tjänsteman till höger som räckte upp handen och sa ”Nej, jag tycker vi äger fastigheterna”. Vi ska ha skolorna. Vi har skolor på alla kända större orter. Dit ska vi och där lägger vi upp det. För det är vårt eget …*

Mannen menar att ett sådant administrativt, eller snarare juridiskt, perspektiv är ett olyckligt förhållningssätt eftersom kommunorganisationen inte förmår ta tillvara på de resurser som de som bor i lokalsamhället gärna bidrar med. Mannen konstaterar att bygdegården är en strategiskt viktig resurs eftersom den är den naturliga samlingsplatsen för dem som bor i lokalsamhället.

> *Bygdegården har ju varit en gemensam samlingspunkt här. Och den tycker jag att vi ska värna om, särskilt då i rent beredskapssyfte. Och tyvärr så hänger inte kommunen med på det där att vi ska använda bygdegården i beredskapssyfte om det händer någonting.*

Spänningen mellan kommunorganisationens administrativa perspektiv och hur de boende löser problem utifrån lokalsamhällets villkor är ett tydligt exempel på att vad platsen betyder för människor kan skapa ett främlingskap eller motsättning till kommunorganisationen som ”det andra” som är okänslig för det som är naturligt för dem.

Det finns också intervjupersoner som säger att de inte litar på kommunorganisationen eftersom de har erfarenheter av att tjänstepersoner och politiker fattar beslut över deras huvuden vilket gör att de tycker att besluten inte är tillräckligt demokratiskt förankrade. Ett exempel på detta är när en man som bor i den lilla bruksorten berättar om hur det gick till när den lokala skolan lades ned.

> *Men det som var då var ju att man ändå ville säga att det här skulle finnas kvar [den lokala skolan]. Man lovade det, även kommunalrådet var på plats och lovade det och sen så var det en vecka senare så lade man ju ner det i alla fall. Så det var ju... Men det är liksom just den här... Det finns ju... Det är nog mycket besvikelse hos många människor runt hur kommunen och politiker och tjänstepersoner sköter saker och ting.*

Att de som bor i lokalsamhället blev besvikna för att de inte fick behålla den lokala skolan är förväntat, liksom att det beslutet minskar tilliten till kommunorganisationen.

> *Det är bara det som jag också är lite besviken på, alltså hur demokratiska de är i kommunen. Och det är säkert en fråga om resursbrist också, men att man liksom... Det känns ofta som att man inte vill bjuda in folk till samtal för att man är rädd för att folk ska tycka saker och ting. Men i en demokrati så är det bra om folk tycker och engagerar sig.*

Men det sätt på vilket beslutet togs gör också att de inte uppfattar att politiken och tjänstepersoner lyssnar på dem, vilket ur ett beredskapsperspektiv är ett problem eftersom det innebär att de boende inte uppfattar att kommunorganisationen är intresserad av deras kompetens och engagemang. Mannen fortsätter att resonera om vad det gör med lokalsamhället när kommunorganisationen inte tar de boende i anspråk. Skulle de få frågan att bidra med resurser till civil beredskap, ”… *kommer det jättemycket folk. Med resurser och med timmar och med idéer och med kunskap //...// så kan du göra jättemycket och då kan man göra jättemycket i ett sånt litet samhälle med 300–500 invånare*”. Men han konstaterar att kommunorganisationen inte frågar efter deras bidrag, ”… *istället så väljer man att tänka att man kan och gör själva kanske. Ja, det är smidigare att inte fråga folk för då blir det så*”.

Att uppfatta att kommunorganisationen inte bryr sig om de resurser som finns i lokalsamhället eller att ha en konflikt med politiker och tjänstepersoner kan stärka sammanhållningen i lokalsamhället, vilket ibland kan öka resurserna. En kvinna i det lilla brukssamhället berättar om vad som hände i lokalsamhället när de hamnade i konflikt med kommunorganisationen.

> *Och när de sen hade ett möte i Folkets Hus, då var det ju fullständigt knökat. Så folk går man ur huse när det är på riktigt liksom. Och även en sån grej förstärker ju sammanhållning. Man ser vi är många, vi är starka.*

Det kan tyckas vara ett paradoxalt förhållande att när kommunorganisationen inte lyckas skapa tillit och samverkan med lokalsamhället ökar sammanhållningen i lokalsamhället och därmed de resurser som kan bidra till en god civil beredskap (von Essen & Åberg, 2025). En man i lokalsamhället i jordbruksbygden uttrycker det på följande sätt, *”Man får räkna med att alla får klara sig själva om det händer något. Man måste kunna klara sig själv med hjälp av andra. Men man kan inte sitta där och vänta på att kommunen ska komma”*.

Den motsättning mellan lokalsamhällen och kommunorganisation som de flesta intervjupersoner ger uttryck för är inte unik för just dessa två lokalsamhällen. Tvärtom återkommer denna motsättning som en spänning mellan landsbygd och stad i forskningen och har beskrivits som ett spänningsfyllt förhållande mellan centrum och periferi. När de som bor i mindre lokalsamhällen på landsbygden uppfattar att de inte får tillgång till samma infrastruktur och samhällsservice som de som bor i städer kan det ta sig uttryck i vad som kan kallas ”missnöjets geografi” (Dijkstra et al., 2020; se också Åberg m.fl., 2024). En kvinna som bor i den lilla bruksorten är medveten om att motsättningen mellan lokalsamhället och kommunorganisationen är ett uttryck för att känna sig bortglömd på landsbygden.

> *Det finns ju absolut ett litet lillebrorskomplex eller vad man ska säga. Att de bryr sig inte om oss. Det är bara XXX [namn på centralorten] som gäller och så vidare. Man kanske får se det i ett lite större perspektiv än så… Liksom att det är så lätt att bara tycka att vi är bortglömda. För det tror jag väl egentligen inte. Även om mycket handlar om centralorten. Eftersom det är där flest bor. Men det är väl dubbelt. Absolut, det skärs ner och det missas saker, men det tror jag inte är ensamt för YYY [lokalsamhället]. Utan jag tror det är ganska generellt för småorter. I kommunen. Fokus på centralorten.*

Det betyder att den motsättning mellan lokalsamhälle och kommunorganisation som återkommer i intervjuerna inte bara kommer sig av att enskilda tjänstepersoner och politiker inte varit tillräckligt lyhörda. Kommunorganisationens sätt att agera, som kan vara uttryck för en administrativ och ekonomisk rationalitet, förstärks och tolkas som nonchalans av den allmänna känslan på landsbygden av att vara bortglömd eller orättvist behandlad. Det betyder att om stat och kommun vill få tillgång till de resurser som finns i lokala civilsamhällen på landsbygden måste politiker och tjänstepersoner vara särskilt uppmärksamma på den brist på tillit samt vilja och vana att klara sig själva, utan kommunorganisationens inblandning, som ofta finns bland de som bor i lokalsamhällen på landsbygden och möta den på ett ödmjukt och professionellt sätt.

Studieförbund i lokalsamhällets vardagsliv

För att undersöka studieförbundens förutsättningar att bidra till civil beredskap i Västra Götalands län har vi frågat företrädare för studieförbunden hur deras organisationer arbetar för att bidra till civil beredskap. Genom att prata med människor som bor i de två lokalsamhällena har vi velat frilägga de resurser som utvecklas när människor lever och interagerar tillsammans. Därmed förändras perspektivet, från hur studieförbunden förväntas arbeta för att bidra till civil beredskap till vilken roll de faktiskt har i lokalsamhällets vardagsliv.

När de som intervjuats i de två lokalsamhällena berättar och resonerar om hur de är engagerade i föreningslivet och lever tillsammans med andra som grannar och vänner och därmed utvecklar manifesta och latenta resurser nämns mycket sällan studieförbunden och deras verksamhet. Med tanke på hur betydelsefulla folkbildningens organisationer, såväl folkhögskolor som studieförbund, varit för framväxten av det moderna svenska samhället och hur integrerade de har varit i människors liv är denna frånvaro oväntad och den väcker frågor.

De intervjupersoner som faktiskt talar om studieförbunden och deras verksamheter är engagerade i något studieförbund. Men bland dem som talar om föreningsliv och dagligt liv i lokalsamhällen utan formell koppling till ett studieförbund är det ingen som nämner något studieförbund, istället talar de om byalag, hembygdsgårdar, idrottsföreningar och bygdegårdar. Men folkbildningen, liksom Svenska kyrkan, är frånvarande i berättelserna om vardagen i lokalsamhället. Detta trots att folkbildningen, liksom Svenska kyrkan, tillsammans med idrottsrörelsen är de organisationer i civilsamhället som har bäst spridning och mest närvaro i det svenska samhället, både i städer och i landsbygder (von Essen & Vamstad, 2026). Innan vi resonerar vidare kring studieförbundens frånvaro ska vi låta dem som verkar i studieförbunden talar om deras roll i lokalsamhället.

Det är framför allt två intervjupersoner som talar om studieförbunden, den ena är en man som bor i lokalsamhället i jordbruksbygden och verkar inom Studieförbundet Vuxenskolan och den andra är en kvinna som bor i brukssamhället och verkar inom ABF. Mannen är den av dem som tydligast talar om studieförbundet som integrerat i det lokala civilsamhället. Han berättar att ABF blivit en intressent i den lokala bygdegården trots att Studieförbundet Vuxenskolan traditionellt varit bygdegårdens studieförbund. Detta bekymrar honom eftersom han menar att det gör att det finns en risk att bygdegården blir politisk.

> *Jag är inte politiskt engagerad och bygdegården är politiskt neutral. Det håller vi strängt på här. Sen har det blivit så att ABF har blivit en stor intressent i bygdegården. Och det är väl på gott och ont.*

När han får frågan om ABF kommer att innebära att bygdegården blir politisk svarar han, ”*Inte uttalat, men det blir ju lite så*”, och när han får frågan hur det kommer sig att ABF gör bygdegården mer politisk svarar han, ”*Nu har det ju blivit så att... Det har ju alltid varit starkt borgerligt fäste i styrelsen men nu gick det inte att få fram folk i styrelser och sådär från det hållet*”. Han är uppenbarligen kritisk till att det kommer in ett studieförbund med en annan politisk tillhörighet än den politiska inriktning som tidigare präglat bygdegården. Att han är kritisk kan självklart helt enkelt vara ett uttryck för konkurrens mellan olika politiska uppfattningar. Men eftersom han markerar att han inte är politisk engagerad är det möjligt att det snarare handlar om att närvaron av ABF, och därmed en annan politisk inriktning än den som tidigare präglat bygdegården, gör att ett förhållningssätt som har varit en självklar del av vardagen blir en politisk motsättning. Om det är en riktig tolkning hotar denna förändring den konsensuskultur för att försöka undvika konflikter som ibland präglar mindre lokalsamhällen (Åberg m.fl., 2024).

Kvinnan som är verksam inom ABF är till skillnad från mannen mycket angelägen om förändring, för att hitta nya sätt att arbeta som studieförbund och kunna möta människors behov. Hon talar om att krisberedskapen ”… *är nånting som oroar människor. Vad kan vi göra som studieförbund? Vi har kapacitet att komma ut med kunskap och framför allt ta bort oron*”. //…// ”*Kunskap ger ju... En trygghet också. Man kan inte bara stanna vid att man ska fylla vattendunkarna* …”. Därför vill hon hitta nya sätt att arbeta,

> *... du vet, lite kreativt, lite nytänk och så där. Och så fick vi till det och det kändes som att vi hittade ett bra sätt inför att tillsammans med civilförsvarsföreningen plocka i olika delar som vi kände var viktigt i det.*

Hon menar att det nya sättet att arbeta gjorde att de kunde nå de som bor i lokalsamhället på ett bättre sätt, ”*Jag går alltid ut och pratar med dem. Att alla känner sig sedda. För det är då du når ut*”. För henne är mötet med dem som bor i lokalsamhället viktigt, men det kräver att studieförbundet är en del av lokalsamhällets vardagsliv. Kontakten med kommun-organisationen menar hon är otillräcklig. Kontakten kring beredskap fungerade bättre tidigare, men hon menar att det känns som att kommunorganisationen ”…*sjabblar iväg lite där*”. Hon är också mycket kritisk till att finansieringen av folkbildningen har minskat drastiskt. Särskilt kritisk är hon mot att de som fattat beslut om minskad finansiering inte ser vad folkbildningen, i hennes fall studieförbunden, betyder för civil beredskap.

> *Nej, och just om man pratar civil beredskap så tänker jag att man ser inte riktigt kopplingen där liksom. Men där borde ju, om man får säga något om civilförsvaret och kopplat till kommunen så känner jag att de måste bara vakna nu. Kom igen, vad gör ni?*

Hon menar att detta är viktigt eftersom studieförbunden till skillnad från kommunen når ut till de som bor i lokalsamhället eftersom de redan finns där och ingår i deras vardag. Även hon menar att det finns en distans mellan lokalsamhället och kommunorganisationen som gör att kommunala arrangemang och verksamhet inte når ut, ”*kommunen måste ju ut till stora massan*”.

När dessa två personer talar om studieförbundens roll i lokalsamhället tycks två teman vara viktiga. Studieförbunden ska inte skapa konflikter utan vårda den sammanhållning och samförståndsanda som präglar vardagslivet i lokalsamhället. Vidare ska studieförbunden möta människor som bor i lokalsamhället och för att göra det ska de vara en del av lokal-samhällets vardagsliv. Även om dessa två personer förmodligen inte skulle vara överens om de talade om studieförbundens roll så pekar de båda på att folkbildningen har sin styrka i att vara en del av lokalsamhället och snarare ser till lokalsamhällets bästa än det egna studie-förbundets målsättningar.

I intervjumaterialet går det inte att utläsa varför folkbildningen, och särskilt studieförbunden, förekommer så sällan i intervjupersonernas berättelser om det lokala föreningslivet och civil beredskap. En möjlig tolkning är att eftersom studieförbundens verksamhet till största del består av föreningscirklar på landsbygden så ser de som deltar i ne studiecirkel inte ett studieförbund utan den förening som studieförbundet samverkar med, t.ex. en bygdegård eller en idrottsförening.

Därmed kan man tala om studieförbundens ”osynliga närvaro” på landsbygden. Genom att göra det möjligt för ideella organisationer att samla de boende och bedriva studiecirklar så utgör studieförbunden en infrastruktur som håller det lokala civilsamhället samman. Även tidigare forskning har visat på att de som bor i lokalsamhället, och ofta deltar i föreningarnas cirklar eller kulturarrangemang, sällan nämner studieförbunden, trots att de agerar tillsammans med det lokala civilsamhället (Åberg m.fl., 2024). Därmed kan det vara riktigt att tala om studieförbunden som lokal-samhällets sammanhållande kitt eftersom de bidrar med resurser till organisationer i det lokala civilsamhället och skapar nätverk mellan dem.

Det går som sagt inte att utifrån intervjumaterialet belägga att detta är en riktig tolkning av varför studieförbunden är så pass frånvarande när intervjupersonerna talar om det lokalsamhälle de bor i. Men vi menar att det är en möjlig tolkning eftersom det både harmonierar med det de två personerna säger om studieförbunden och vad tidigare forskning kunnat visa om studieförbundens verksamhet på landsbygden. Det betyder i så fall att man inte bör tolka att människor sällan talar om studieförbund när de talar om föreningsliv och civil beredskap som att de inte är närvarande. Tvärtom är deras ”osynlighet” snarare ett uttryck för hur integrerade de är i lokalsamhällets vardagsliv.
Skulle de försvinna försvinner en viktig brygga mellan myndigheters uppdrag att stärka den civila beredskapen och de människor i lokalsamhällen som är villiga att frivilligt göra insatser.

Slutdiskussion

I denna rapport har vi undersökt studieförbundens förutsättningar att bidra till civil beredskap i Västra Götaland på regional, kommunal och lokal nivå. Genom intervjuer med företrädare för samtliga studieförbund inklusive RF-SISU på regional nivå i Västra Götaland, åtta fokusgruppintervjuer med 23 studieförbundsföreträdare på kommunal nivå och 19 intervjuer med personer verksamma i två lokalsamhällen belyser rapporten hur civil beredskap kan förstås, organiseras och stärkas genom studieförbundens verksamheter. För kontextualisering och bakgrundsinformation har intervjuer också genomförts med representanter från Västra Götalandsregionen (VGR).

Utifrån en vid tolkning av begreppet civil beredskap visar det empiriska materialet att det finns en stark vilja bland studieförbunden att bidra till civil beredskap. Samtidigt framhåller de intervjuade att deras roll bör vara att komplettera offentliga organisationer och att det övergripande ansvaret för den civila beredskapen även fortsättningsvis bör vila på stat, region och kommun. Materialet visar vidare att studieförbundens bidrag behöver ta sin utgångspunkt i organisationernas egna förutsättningar och överväganden. Frågor om vilka aktiviteter och verksamheter som är relevanta och på vilket sätt studieförbunden bör bidra behöver därför växa fram genom att studieförbunden, deras medlemsorganisationer och deltagare gemensamt formar inriktningen, snarare än att styras av externa förväntningar eller specifika uppdrag från region eller kommun.

Studieförbundens betydelse för samhällets civila beredskap förefaller i stor utsträckning ligga i deras ordinarie verksamheter och den sociala infrastruktur som successivt byggs upp. Ur detta perspektiv är det inte första hand specifika beredskapsaktiviteter som utgör studieförbundens främsta bidrag till samhällets civila beredskap, utan de långsiktiga sociala processer genom vilka tillit och lokalkännedom i olika befolkningsgrupper och lokalsamhällen utvecklas. Det är genom vardagliga verksamheter som studieförbunden bidrar till det sociala kitt och de relationella strukturer som stärker samhällets motståndskraft när kriser uppstår. Denna slutsats ligger i linje med såväl WHO:s (2025) analyser som tidigare forskning om civilsamhällets roll i civil beredskap (Andersen & Lundgren, 2025). Samtidigt visar forskningen att civilsamhällets ordinarie verksamheter tenderar att förbises i etablerade beredskapssystem, eftersom de ofta inte tar formen av tydligt definierade beredskapsinsatser. Om studieförbundens fulla potential som beredskapsaktörer ska tas tillvara behöver därför deras vardagliga verksamheter uppmärksammas, genom vilka samhällets sociala motståndskraft kontinuerligt byggs och upprätthålls.

Studieförbunden – lika och olika

Ytterligare en iakttagelse är att trots att företrädarna för studieförbunden i delstudie 1 betonar vikten av att inte betrakta förbunden som en enhetlig aktör, visar empirin att skillnaderna mellan förbunden i beskrivningarna av hur de förhåller sig till civil beredskap är mindre framträdande än vad man kan förvänta sig utifrån deras olika profiler och inriktningar. Även om företrädarna ger uttryck för olika sätt att förstå och prioritera arbetet med civil beredskap, framträder en samstämmighet i beskrivningarna av på vilka sätt förbunden kan bidra till samhällets civila beredskap. Denna samstämmighet återfinns såväl mellan studieförbunden på

regional nivå, som mellan den regionala och kommunala nivån. I delstudie 2 säger de som bor i lokalsamhällena emellertid att studieförbunden snarare verkar på olika sätt. Denna motsägelsefulla bild kan förstås utifrån vilket analytiskt perspektiv som anläggs. När studieförbundens företrädare själva i delstudie 1 beskriver sitt arbete framträder en relativt enhetlig förståelse av förbundens roll i relation till civil beredskap.
I delstudie 2, som utgår ifrån deltagare i studieförbundens verksamheter och människor som bor i de två lokalsamhällena, blir skillnaderna i stället mer framträdande.

Perspektivskillnaden väcker frågan om varför samstämmigheten framträder så tydligt i delstudie 1. Ett möjligt svar är att det hör samman med hur studieförbunden förhåller sig till förväntningar från externa aktörer såsom statliga, regionala och kommunala organisationer. När civil beredskap i ökad utsträckning formuleras som ett samhällsansvar eller ett område där folkbildningen förväntas bidra, kan det hos studieförbunden finnas en strävan att betona det gemensamma snarare än det som skiljer förbunden åt. I mötet med externa förväntningar kan studieförbundens företrädare därmed ha skäl att framträda med en relativt enhetlig röst för att synliggöra sin relevans och betydelse för samhällets utveckling och välfärd. Att framträda med en gemensam röst kan dessutom förstås ha blivit än mer relevant mot bakgrund av de senaste årens budgetåtstramningar, samtidigt som detta också torde kunna leda till ökad konkurrens mellan förbunden. En sådan tolkning av samstämmigheten kan relateras till vad tidigare studier beskriver som en ”föreställd gemenskap” inom folkbildningen (SOU 2003: 94) eller en ”folkbildningspoesi” (Abrahamsson m.fl., 2016), där gemensamma ideal och värden bidrar till att upprätthålla en gemensam identitet gentemot omvärlden, samtidigt som skillnaderna mellan förbunden ofta blir tydligare i frågor som rör folkbildningens interna samspel. Vi kan utifrån det empiriska materialet inte dra några långtgående slutsatser kring denna fråga, men konstaterar ändå att likhet och olikhet mellan studieförbunden inte måste vara ömsesidigt uteslutande, utan något som framträder olika beroende på analysens nivå och perspektiv. Medan ett arrangörsperspektiv synliggör en hög grad av samstämmighet, framträder en större variation när analysen utgår från deltagare i verksamheter eller de personer som bor i de lokalsamhällen där de verkar.

För att förstå vad studieförbunden kan bidra med görs i denna studie en distinktion mellan manifesta och latenta resurser. De manifesta resurserna utgörs av organiserade resurser och planerad verksamhet som exempelvis utbildningar i hemberedskap, första hjälpen eller självförsörjning samt tillgång till lokaler. Dessa resurser är konkreta och relativt enkla att integrera i befintliga beredskapssystem. De latenta resurserna utgörs istället av sociala relationer, tillit och lokalkännedom vilka byggs upp över tid genom studieförbundens ordinarie verksamheter.

Intervjuerna visar att studieförbunden själva sällan skiljer mellan dessa typer av resurser. Istället framstår de manifesta resurserna ofta vara beroende av de latenta resurser som utvecklas genom studieförbundens vardagliga verksamheter. När studieförbunden exempelvis beskriver hur de under flyktingmottagandet 2015 eller efter Rysslands invasion av Ukraina snabbt kunde mobilisera stödinsatser, sker detta genom redan etablerade nätverk och organisatoriska strukturer. De konkreta insatserna möjliggörs på så sätt av resurser som byggts upp långt innan krisen inträffar. Analysen av det empiriska materialet visar därför, i likhet med studier som lyfter betydelsen av nätverk och relationer för kollektiv handlings-

förmåga och resiliens (Zhao m.fl., 2024), att studieförbundens latenta resurser är minst lika betydelsefulla som de manifesta resurserna för samhällets civila beredskap. Utifrån studiens resultat kan därmed studieförbundens bidrag till civil beredskap förstås som mer än materiella resurser eller formella verksamheter. I överensstämmelse med tidigare forskning (Zhao m.fl., 2024) förefaller studieförbunden också bidra till civil beredskap genom att öka samhällets motståndskraft och resiliens genom de nätverk och relationer som utvecklas inom ramen för studieförbundens löpande verksamheter.

Resultaten visar vidare att studieförbundens beredskapskapacitet i stor utsträckning är knuten till deras förmåga att mobilisera resurser i akuta situationer. De förefaller ha en välutvecklad förmåga att snabbt organisera verksamhet och stödinsatser när en kris uppstår, medan arbetet hittills i mindre utsträckning har präglats av systematiskt beredskapsarbete. Denna betoning på akut respons och mer långsiktigt förebyggande arbete återspeglas också i forskningen, som visar att civilsamhällets insatser oftare uppmärksammas i akuta skeden än i det långsiktiga beredskapsarbetet (Andersen & Lundgren, 2025). Studieförbundens styrka tycks idag därmed främst ligga i deras operativa och situationsanpassade handlingsförmåga snarare än i formaliserade strukturer och strategiska planeringsprocesser.

Studieförbundens möjligheter att bygga upp en långsiktig kapacitet i civil beredskap kan också förstås utifrån ett annat perspektiv. En central utgångspunkt för studieförbunden är att deras verksamheter i stor utsträckning utvecklas i samspel med deltagares intressen, engagemang och behov. Detta är en av studieförbundens främsta styrkor, men kan samtidigt innebära utmaningar i relation till civil beredskap. Beredskapsfrågor upplevs inte alltid av deltagare som relevanta i vardagen och kan hos vissa till och med väcka oro eller motstånd. Det kan därför vara svårt för studieförbunden att skapa efterfrågan och intresse för sådana cirklar eller aktiviteter. När efterfrågan är begränsad, minskar också studieförbundens möjligheter att utveckla detta verksamhetsområde eftersom deras arbetssätt i hög grad bygger på deltagarnas egna initiativ och engagemang.

Studieförbundens villkorade kapacitet

Ytterligare ett centralt resultat är att studieförbundens kapacitet är villkorad och i viss mån under förändring. Samtidigt som studieförbunden i nationella policydokument beskrivs som viktiga aktörer i den civila beredskapen tyder resultaten på att deras lokala närvaro försvagas, bland annat till följd av försämrade ekonomiska villkor. Framför allt intervjuerna med studieförbund på kommunal nivå tyder på att studieförbundens lokala närvaro har försvagats eller är på väg att minska. En minskad lokal närvaro är problematisk mot bakgrund av forskning som visar att lokal kontext och geografisk förankring är viktiga förutsättningar för både beredskap och resiliens (Henrekson & Wallman Lundåsen, 2025). Även om studieförbunden som kollektiv fortfarande finns representerade i hela Västra Götalandsregionen, sker en successiv utarmning av den lokala infrastrukturen. I intervjuerna framkommer att flera studieförbund under de senaste åren har stängt lokaler, avvecklat kontor och lagt ned verksamheter i flera kommuner, framför allt i regionens gles- och landsbygdskommuner.

Utifrån ett civilt beredskapsperspektiv innebär detta att de fysiska mötesplatser som kan användas för informationsspridning och verksamhet vid kriser blir färre. Även om neddrag-

ningarna inte nödvändigtvis leder till att samtliga studieförbund försvinner från en kommun, innebär varje neddragning av verksamhet eller stängning av lokal en minskning av den samlade kapaciteten. Eftersom studieförbunden har olika profiler och vänder sig till olika målgrupper kan de heller inte utan vidare ersätta varandra. Ur ett civilt beredskapsperspektiv är det därför inte enbart den geografiska närvaron som är betydelsefull, utan även bredden av aktörer som verkar lokalt. När den lokala mångfalden av studieförbund minskar lokalt kan vissa grupper bli svårare att nå, även om det finns ett studieförbund kvar i kommunen. På sikt kan en minskad lokal bredd av studieförbund därmed innebära ökade svårigheter att inkludera alla befolkningsgrupper i beredskapsarbetet. Mot bakgrund av tidigare studier som visar att människors riskuppfattningar, tillgång till information och möjligheter att förbereda sig inför kriser varierar mellan olika sociala grupper och geografiska områden (Henrekson & Wallman Lundåsen, 2025), framstår detta resultat som problematiskt för studieförbundens förmåga att bidra till civil beredskap.

Parallellt med denna utveckling framträder en annan utmaning som rör studieförbundens mer relationsbaserade resurser. När lokaler stängs och verksamheter läggs ned påverkas även de nätverk och relationer som studieförbunden har byggt upp under lång tid och som kan utgöra grund för mobilisering vid kriser. Dessa resurser är ofta latenta i den meningen att de inte alltid är synliga i vardagen, men samtidigt innebär det att de är väl integrerade i lokal-samhället och kan aktiveras och få stor betydelse vid kriser. I intervjuerna beskrivs nedläggningar av lokala kontor och verksamheter främst som en utveckling vars konsekvenser kommer att bli mer påtagliga i framtiden. Samtidigt pekar våra erfarenheter från datainsamlingen på att konsekvenserna redan börjar bli synliga i flera områden av regionen. Att vi hade svårt att rekrytera intervjupersoner till fokusgruppintervjuerna på kommunal nivå kan visserligen ha flera orsaker, men de kan också ses som en indikation på att förändringar i studieförbundens organisation, såsom sammanslagningar och neddrag-ningar av lokala verksamheter i vissa kommuner, redan har börjat påverka deras lokala förankring. Det skulle i så fall innebära att de nätverk och kontaktytor som tidigare varit en självklar del av den lokala infrastrukturen inte längre är lika närvarande. Utvecklingen kan därmed ses som en pågående försvagning av både studieförbundens manifesta resurser i form av exempelvis lokaler och deras mer svårfångade latenta resurser i form av lokal närvaro och sociala relationer. På sikt kan detta innebära att studieförbundens möjligheter att bidra till samhällets civila beredskap urholkas, trots att deras roll framhålls som betydelsefull i den nationella beredskapspolitiken.

Folkbildningen – både samhällsbyggare och kritisk röst

Det empiriska materialet ger vidare anledning att diskutera vilka konsekvenser en ökad betoning på studieförbundens roll i den civila beredskapen kan få för relationen mellan staten och folkbildningen, folkbildningens autonomi och handlingsutrymme samt för vilka former av civilsamhälle som ges utrymme inom beredskapsarbetet. I intervjuerna på såväl regional som kommunal nivå uttrycker vissa företrädare en oro för att ett ökat fokus på studieförbundens roll i den civila beredskapen kan komma att följas av mer riktade satsningar, öronmärkta medel och detaljerade uppdrag. Även om sådana resurser skulle kunna stärka studieförbundens möjligheter att bidra till civil beredskap, finns en farhåga att de samtidigt kan begränsa förbundens möjligheter att själva definiera verksamheternas innehåll och inriktning. Intervjupersonerna är i huvudsak positiva till att bidra till samhällets civila beredskap, men betonar samtidigt vikten av att beredskapsinsatser bygger på deltagarnas behov och utformas på ett sätt som värnar folkbildningens självständighet. I materialet framträder därmed en underliggande spänning mellan studieförbundens roll som självständiga folkbildningsaktörer och deras roll som utförare av samhälleligt prioriterade uppdrag.

Ur ett folkbildningsperspektiv kan denna spänning förstås som betydelsefull, eftersom folkbildningens demokratiska funktion traditionellt har varit nära knuten till dess relativa självständighet och möjlighet att skapa utrymme för kritisk reflektion och alternativa perspektiv (Gustavsson, 1995; Rydbeck, 1997). Samtidigt kan den ökade betoningen på civilsamhällets roll i statens beredskapsarbete, i kombination med ökad uppföljning och kontroll i den statliga anslagsgivningen, förstås som ett sätt att stärka studieförbundens transparens och likvärdighet (Folkbildningsrådet, 2025b; SOU 2024:42). Utvecklingen riskerar dock också att innebära att offentliga prioriteringar får ökat inflytande över vilka verksamheter som uppmuntras och finansieras, vilka samhällsproblem som ges företräde och hur studieförbundens verksamheter förväntas utformas. Som Ericson (2023) visar skulle detta förändra inte enbart relationen mellan staten och folkbildningen, utan villkoren för vem som ges inflytande över folkbildningens inriktning.

I folkbildningsforskningen har denna dubbelhet länge lyfts fram. Folkbildningen har å ena sidan beskrivits som en emancipatorisk kraft med potential att möjliggöra kritiskt tänkande och samhällsförändring, och å andra sidan som en mer normerande och stabiliserande praktik som bidragit till att reproducera rådande normer, styrningsideal och ordningar (Ambjörnsson, 1988; Larsson, 1995; Onsér-Franzén, 1995; Rydbeck, 1997). Den civila beredskapen kan förstås som ytterligare ett område där denna spänning aktualiseras.

Ur detta perspektiv aktualiserar den civila beredskapen inte bara frågor om folkbildningens självständighet, utan också vilka former av civilsamhälle som ges legitimitet och handlingsutrymme. När civilsamhället knyts allt tydligare till statens beredskapsmål finns en risk att deltagandet villkoras av krav på anpassning och lojalitet med rådande prioriteringar (Ericson, 2023). Ericson (2023) beskriver denna utveckling i termer av en pågående ”säkerhetisering” (securitization) av civilsamhället (se även Ben-Porat & Ghanem, 2017), där gränserna för vad som betraktas som legitimt och skyddsvärt civilsamhälle successivt omförhandlas. I en sådan

utveckling blir civilsamhällets demo-kratiska värde i högre grad kopplat till dess förmåga att bidra till statligt definierade samhällsmål än till dess möjlighet att formulera alternativa perspektiv eller utmana etablerade problemformuleringar. Organisationer som uppfattas som samarbetsvilliga inkluderas, medan mer kritiska eller konfliktorienterade röster riskerar att få ett mer begränsat utrymme. Om studieförbundens verksamheter i allt högre grad orienteras mot offentliga beredskaps-prioriteringar finns därmed en risk att utrymmet för deltagarstyrda initiativ som växer fram ur lokala behov på sikt krymper. Därmed riskerar också några av de kvaliteter som i denna studie framträder som studieförbundens viktigaste bidrag till den civila beredskapen, nämligen den lokala förankringen, tilliten och förmågan att bygga långsiktiga relationer, att försvagas. Hur studieförbunden hanterar denna balans får konsekvenser för vilka grupper, frågor och verksamheter som ges utrymme inom dess verksamheter.

Ovanstående spänning aktualiserar även relationen mellan civilsamhälle och stat och kommun. Det empiriska materialet visar att det finns en uttalad vilja till samverkan, samtidigt som samverkan på framför allt kommunal nivå ofta präglas av otydliga roller och varierande förutsättningar för studieförbunden att bidra till civil beredskap. Resultatet kan sättas i relation till tidigare studier (Johansson m.fl., 2015; WHO, 2025), som lyfter att samverkan behöver vila på tydlighet i roller och ansvar. Därtill pekar forskning (WHO, 2025; Teräs & Kartoglus, 2023; Yngve, 2025) på att fungerande samverkan bygger på att civilsamhälles-organisationers kunskaper och erfarenheter tas tillvara samt på att relationerna präglas av ömsesidighet. Utifrån det empiriska materialet framstår det därför som angeläget att utveckla former och forum som möjliggör mer jämlika samverkansrelationer mellan studieförbund och kommuner. För att studieförbunden ska kunna bidra på ett mer effektivt sätt till sam-hällets civila beredskap behöver de ges större utrymme att agera som partners till offentliga aktörer, där deras förutsättningar och kunskaper tillvaratas.

Avslutningsvis

Studien har visat att studieförbundens bidrag till civil beredskap är både omfattande och beroende av organisatoriska och ekonomiska villkor. Deras styrka återfinns i såväl de manifesta resurser som har potential att mobiliseras vid en kris som i de latenta resurser som har byggts upp över lång tid genom kontinuerliga verksamheter. Studien pekar därför på behovet av att förstå studieförbundens bidrag till civil beredskap som något som formas i vardagen, snarare än något som bara aktiveras i kris. Samtidigt visar rapporten på att nuvarande ekonomiska åtstramningar innebär betydande utmaningar för studieförbunden, med neddragningar av verksamheter och lokalkontor. Dessa neddragningar kan på sikt få stora konsekvenser för studieförbundens förutsättningar och förmågor att bidra till samhällets civila beredskap, särskilt i mindre kommuner och landsbygdskommuner i Västra Götaland. Därtill är det viktigt att påminna sig om att studieförbundens inneboende skillnader också påverkar vilja och förmåga att bidra till civil beredskap, där vissa förbund mer tydligt har integrerat beredskapsarbete i organisationen medan andra förhåller sig mer avvaktande och invänta nde.

Referenser

Abrahamsson, K., Bjursell, C., von Essen, J., Lindgren, L., Nordvall, H., Nørholm Lundin, A., Sandahl, R. & Svedberg, L. (2016). Folkbildningens frihet och värde: Metaperspektiv på folkhögskolor och studieförbund (Folkbildningsrådet utvärderingar, nr 2). Folkbildningsrådet.

Ambjörnsson, R. (1988). Den skötsamme arbetaren. Idéer och ideal i ett norrländskt sågverkssamhälle 1880-1930. Carlsson.

Andersen, R., & Lundgren, L. (2025). The role(s) of civil society organizations in crisis and disaster management: A systematic literature review. Voluntas. Advance online publication.

Anderstig, C. (2012). Försörjningskvoten i olika delar av Sverige – scenarier till år 2050. Underlagsrapport 8 till Framtidskommissionen. Fritzes.

Arriaza Hult, M., Berglund, Y., & Gemmel, L. (2025). Vid vägs ände? Hur nedskärningar för folkbibliotek och studieförbund påverkar kulturens infrastruktur. Folkbildningsrådet.

Awad, A., Ali, H., Abujayyab, S. K., Karas, I. R., & Sumunar, D. R. S. (2020). Measuring the spatial readiness of ambulance facilities for natural disasters using GIS network analysis. International Archives of the Photogrammetry, Remote Sensing and Spatial Information Sciences, 44, 81–84.

Barsky, L., Trainor, J.E., Torres, M.R., & Aguirre, B.E. (2007). Managing volunteers: FEMA's Urban Search and Rescue program and interactions with unaffiliated responders in disaster response. Disasters, 31(4), 495–507.

Ben-Porat, G., & Ghanem, A. (2017). Introduction: Securitization and shrinking of citizenship. Citizenship Studies, 21(8), 861–871.

Bennesved, P., & Norén, F. (2020). Urban catastrophe and sheltered salvation: The media system of Swedish civil defence 1937–1960. Media History, 26(2), 167–184.

Bergstedt, B. & Larsson, S. (1995). Om folkbildningens innebörder: Nio försök att fånga en företeelse. Mimer.

Bin Waseem, H., Mirza, M., & Rana, I. A. (2024). Exploring the role of social capital in flood risk reduction: Insights from a systematic review. Environmental Impact Assessment Review, 105, 107390.

Bygdegårdarnas Riksförbund (2023, 19 december). Bygdegårdarna står till förfogande i uppbyggnaden av svenskt försvar (Pressmeddelande)

Cedering, M. (2016). Konsekvenser av skolnedläggningar: En studie av barns och barnfamiljers vardagsliv i samband med skolnedläggningar i Ydre kommun. Uppsala universitet.

Cheema, A. R., Scheyvens, R., Glavovic, B., & Imran, M. (2014). Unnoticed but important: Revealing the hidden contribution of community-based religious institutions in disasters. Natural Hazards, 71, 2207–2229.

Cook, A. D. B., Shrestha, M., & Zin Bo Htet. (2018). An assessment of international emergency disaster response to the 2015 Nepal earthquakes. International Journal of Disaster Risk Reduction, 31, 535–547

Cox, R. S., & Hamlen, M. (2015). Community disaster resilience and the rural resilience index. American Behavioral Scientist, 59(2), 220–237.

Cras, P. (2017). Landsbygdssamhällets medborgarskap: En studie av organisering av service och infrastruktur i gränslandet mellan det ideella, kommersiella och politiska [Doktorsavhandling, Sveriges lantbruksuniversitet].

Cresswell, T. (2015). Place. An introduction. 2nd edition. John Wiley & Sons.

Dahlberg, M., Kohl, S., & Liang, C. Y. (2024). En analys av den geografiska inkomstojämlikheten i Sverige 1991–2017. Statsvetenskaplig tidskrift, 126(5), 901–917.

Dijkstra, L. et al. (2020). The geography of EU discontent. Regional Studies, 54(6), 737 753.

Ds 2023:34. Kraftsamling. Inriktningen av totalförsvaret och utformningen av det civila försvaret.

Einarsson, T. & Wijkström, F. (2006). Från nationalstat till näringsliv? Det civila samhällets organisationsliv i förändring. Stockholm: EFI.

Engberg, J. (1986). Folkrörelserna i välfärdssamhället. [Doktorsavhandling, Umeå universitet].

Enlund, D. (2020). Contentious countrysides: social movements reworking and resisting public healthcare restructuring in rural Sweden. Doktorsavhandling, Umeå universitet]

Ericson, M. (2023). Över folks huvuden – makt och normer som stänger ute civilsamhället i krishantering. I MUCF (red.), Kunskapskonferensen 2023.

Ericson, M., Svenbro, M., & Wester, M. (2023). Total defense as a happy object: Gendering mobilization of civil defense in Sweden. Critical Military Studies, 9(4), 491–512.

Ericson, M., & Wester, M., (2020) Samverkan kring flyktingsituationen: En kris för vem? I J Hobbins, E Danielsson & A. Sjöstedt (red.), Genus, risk och kris (sid. 97-122). Studentlitteratur.

Erlingsson, G. Ö., Syssner, J. & Ödalen, J. (2015). Strategier för att möta små kommunernas utmaningar. SNS analys 26. SNS förlag.

von Essen, J. (2020). Ideellt arbete i det svenska samhället. I J. von Essen & Svedberg, L. (red.), Medborgerligt engagemang i Sverige 1992–2019. Ersta Sköndal Bräcke högskolas rapportserie nr. 98. Ersta Sköndal Bräcke högskola.

von Essen, J. & Vamstad, J. (2026). Idrottens geografi. Platsens betydelse för ideellt arbete. Riksidrottsförbundets FoU-serie 2026:4.

von Essen, J. & Ydremark, T. (2020). Det lokala civilsamhällets roll på landsbygden. Utvärderingsrapport. Allmänna Arvsfonden.

von Essen, J. & Åberg, P. (2009). Folkrörelseanknytningar och marknadsrelationer. Marie Cederschiöld högskola.

von Essen, J. & Åberg, P. (2022). Landsbygdens civilsamhällen som bärare av resurser. I P. Cras, J. von Essen, K. Hansen, M. Nordfeldt & P. Åberg (red.), Landsbygdernas och de mindre orternas civilsamhällen. Uppsala: SLU, Urban and Rural Reports 2022:3.

von Essen, J. & Åberg, P. (2025). Betydelsen av lokala civilsamhällen i landsbygderna för kris- och krigsberedskap. Marie Cederschiöld högskola.

Evers, A. (2008). Hybrid organisations. Background, concepts, challenges. I S. P. Osborne (red.), The Third Sector in Europe. Prospects and Challenges. Routledge

Famna, Forum, Fremia, & Giva Sverige. (2022). Pandemin och civilsamhället. Konsekvenser, insatser och stödåtgärder.

Fisker-Nielsen, A. M. (2012). Grassroot responses to the Tohoku earthquake of 11 March 2011: Overcoming the dichotomy between victim and helper (Respond to this article at http://www.therai.org.uk/at/debate). Anthropology Today, 28(3), 16–20.

Folkbildningsrådet (2025a). Nedskärningarnas konsekvenser. En initial analys av hur minskade anslag och ansträngd ekonomi påverkar folkbildningen.

Folkbildningsrådet (2025b). Studieförbundens ekonomi 2024.

Folkbildningsrådet (2026). Budgetunderlag 2027-2029.

Forrest, S., Trell, E.-M., & Woltjer, J. (2019). Civil society contributions to local level flood resilience: Before, during and after the 2015 boxing day floods in the upper Calder Valley. Transactions of the Institute of British Geographers, 44(2), 422–436.

Forum & Volontärbyrån (2025). Gemenskap bygger beredskap. Civilsamhället och det ideella engagemangets avgörande roll i kris.

Funktionsrätt Sverige (2024). Funktionsrätt Sveriges verksamhet 2024.

Guldåker, N. (2009). Krishantering, hushåll och stormen Gudrun: att analysera hushålls krishanteringsförmåga och sårbarheter. [Doktorsavhandling, Lunds universitet].

Gustavsson, B. (1995). Att tänka om folkbildningsidén. I B. Bergstedt & S. Larsson (red.), Om folkbildningens innebörder: Nio försök att fånga en företeelse (s. 59–83). Mimer.

Henrekson, E., & Lundåsen, S. W. (2025). Resilience and Preparedness Across Place: A Multilevel Analysis of Urban–Rural and Socioeconomic Divides. Risk Analysis, 45(12), 4933–4946.

Henrekson, E., Andersen, R., Turesson, K., & Nilson, F. (2025). Fire safety disparities in Sweden: Sociodemographic influences and the impact of societal protection on personal fire prevention measures. Fire Technology, 61(2), 751–769.

Hossain, B. (2020). Role of organizations in preparedness and emergency response to flood disaster in Bangladesh. Geoenvironmental Disasters, 7(33).

Ingemarsdotter, J., & Eriksson, C. (2023). ”Vi får klara oss själva”. Hotbild och självbild i den svenska försörjningsberedskapen 1962–2002. Scandia, 89(1).

Johansson, R., Karlsson, R., Oscarsson, O. & Danielsson, E. (2015). Att använda, leda och samverka med frivilliga. Om kommuners och länsstyrelsers relationer med aktörer utanför den offentliga sektorn inom ramen för det geografiska områdesansvaret. Myndigheten för Samhällsskydd och Beredskap.

Karlsson, M. (2023). Kan man vänta sig ett enhetligt civilsamhälle i tider av kris? I MUCF (red.), Kunskapskonferensen 2023.

Karlsson, M., & Andersen, R. (2023). Vilken resurs kan deltagare i civilsamhället vara vid en framtida hälsokris? En studie av krisinsatsvilja i det civila samhället i allmänhet och i idrottsorganisationer i synnerhet. Socialmedicinsk tidskrift (4), 580-588.

Kendra, J. M., & Wachtendorf, T. (2001). Rebel Food... Renegade Supplies: Convergence after the World Trade Center Attack. Preliminary Paper 316, Disaster Research Center. University of Delaware.

Kumari, A., & Frazier, T. G. (2021). Evaluating social capital in emergency and disaster management and hazards plans. Natural Hazards (Dordrecht), 109(1), 949–973.

Larsson, S. (1995). Folkbildningen och vuxenpedagogiken. I B. Bergstedt & S. Larsson (Red.), Om folkbildningens innebörder: Nio försök att fånga en företeelse (s. 35–58). Mimer.

Lindal, K. (2004). Om kriget hade kommit: Folkberedskapen och motståndsandan i Sverige under andra världskriget. Carlsson.

Lindberg, M. (2021). Social innovation i civilsamhällets organisationer: Kunskapsöversikt och policyrekommendationer. Entreprenörskapsforum.

Lu, Y., Wang, Y., & Zhang, L. (2023). System dynamic modeling of the NGO post-disaster relief contribution in the 2021 Henan flood in China. International Journal of Disaster Risk Reduction, 89, 103626.

Luna, E. M. (2001). Disaster mitigation and preparedness: The case of NGOs in the Philippines. Disasters, 25(3), 216–225.

Lundberg, E., Henrekson, E. & von Essen, J. (2025). Många bidrar, få orkar bära: Ideellt arbete i Sverige 1992–2024. Marie Cederschiöld högskola Arbetsrapportserie nr 123. Marie Cederschiöld högskola.

Madsen, W., & O'Mullan, C. (2016). Perceptions of community resilience after natural disasten in a rural Australian town. Journal of Community Psychology, 44(3), 277–292.

MSB (Myndigheten för samhällsskydd och beredskap). (2018). Civilsamhällets respons på olyckor och kriser: bistånd eller motstånd?

MSB (Myndigheten för samhällsskydd och beredskap). (2023). Totalförsvarets civila del. Framväxt och fall – erfarenheter för framtiden.

MSB (Myndigheten för samhällsskydd och beredskap). (2024a). Handbok i civil beredskap för kommuner 1. Övergripande processer. Samhällets och kommunens arbete med civil beredskap.

MSB (Myndigheten för samhällsskydd och beredskap). (2024b). Om krisen eller kriget kommer.

NOD (2025). Civilsamhällets roll i den civila beredskapen. Framgångsfaktorer och exempel på samverkan mellan idéburna och offentliga aktörer.

Nordvall, H., Pastuhov, A., & Arriaza Hult, M. (2025). Vad är ett studieförbund? I A. Fejas, K. Muhrman & S. Nyström (Red.), Om vuxenutbildning och vuxnas studier: En grundbok (s.141-161). Studentlitteratur.

Olenius, I. (2025). Andlig beredskap: Svenska kyrkans arbete för att stärka folkets inre försvarskraft under andra världskriget, 1939-1945. [Doktorsavhandling. Uppsala universitet].

Onsér-Franzén, J. (1995). Den positiva balansen: En etnologisk betraktelse över folkbildningen. I B. Bergstedt & S. Larsson (Red.), Om folkbildningens innebörder: nio försök att fånga en företeelse (s. 83– 96). Mimer.

Persson, S., & Uhnoo, S. (2018). I spänningsfältet mellan institutionella logiker: Professionella och frivilliga vid skogsbranden i Västmanland. Arbetsmarknad & arbetsliv, 24(1–2), 62–79.

Prop. 2013/14:172. Allas kunskap – allas bildning.

Prop. 2024/25:34. Totalförsvaret 2025-2030.

Rahm, L. (2021). Folkbildning som krishantering och krishantering som folkbildning. Socialmedicinsk tidskrift, 98(1), 59–70

Regeringskansliet (2026, 18 juni). Bygdegårdar får stärkt kapacitet i samhällets krisberedskap (pressmeddelande).

RF-SISU Västra Götaland (2026). Verksamhetsberättelse 2025. RF-SISU Västra Götaland.

Richardson, G. (2004). Svensk utbildningshistoria: Skola och samhälle förr och nu. Studentlitteratur.

Rydbeck, K. (1997). Den svenska folkbildningshistorien från 1800-talets början till 1900 talets mitt: Ett panorama. I E. Öhrström (red.), Musiken, folket och bildningen: Glimtar ur folkbildningens historia (s. 13–34). Mimer.

Rådestad, C., & Larsson, O. (2020). Responsibilization in contemporary Swedish crisis management: Expanding 'bare life' biopolitics through exceptionalism and neoliberal governmentality. Critical Policy Studies, 14(1), 86–105.

Rånlund, A., Nygren, K., & Wennborg, K. (2026). Finansieringen av folkbildningen. Kommuner och regioners roll i flernivåfinansieringen. Governo.

Röda Korset (2021). Människan i krisen.

Röda Korset (2024). Värn i allvarstider. Ett humanitärt perspektiv på Sveriges totalförsvar.

Samuelsson, J., Larsson, E., & Lundberg, B. (2024). Beredskapspedagogik och folkbildning under kalla kriget 1945-1960: Mellan uppfordrande information och demokratiska samtal. Vägval i skolans historia.

Schmidt, A. (2019). Tensions and Dilemmas in Crisis Governance: Responding to Citizen Volunteers. Administration & Society, 51(7), 1171–1195.

SFS 2006:544. Lag om kommuners och regioners åtgärder inför och vid extraordinära händelser i fredstid och höjd beredskap.

SFS 2006:637. Förordning om kommuners och regioners åtgärder inför och vid extraordinära händelser i fredstid och höjd beredskap.

Skogsbrandsutredningen (2015). Rapport från Skogsbrandsutredningen.

Skr. 2023/24:163. Nationell säkerhetsstrategi.

Slätmo, E., Berlina, A., Bogason, Á., Halldórsdóttir, T. K., Itänen, M., Tomren, L. & Kackus Tybjerg, J. (2025). Robust civil preparedness in the Nordic Region. A study of how Nordic regional policy can contribute to civil preparedness. Nordregio

SOM-Institutet. (2023). Västsvenska SOM-undersökningen 2022.

SOU 1945:21. Betänkande och förslag rörande upplysningsverksamhet om och inom försvaret.

SOU 1946:68. Betänkande och förslag angående det fria och frivilliga folkbildningsarbetet.

SOU 2003: 94. Folkbildningens särart? Offentlighet, forskning och folkbildares självförståelse.

SOU 2021:25. Struktur för ökad motståndskraft. Slutbetänkande av utredningen om civilt försvar.

SOU 2024:42. Bildning, utbildning och delaktighet. Folkbildningspolitik i en ny tid.

Sveriges stadsmissioner (2015). Handbok för civilsamhällets samverkan vid kriser. En modell baserad på erfarenheter från samarbetet mellan Rädda Barnen, Röda Korset och Riksföreningen Sveriges Stadsmissioner under flyktingmottagandet hösten 2015.

Stark, E., Osvalder, A.-L., & Borell, J. (2024). Civil beredskap, krisberedskap och resursfördelning. En kunskapsöversikt om inkludering och mångfald. Chalmers tekniska högskola.

Strandh, V. (2018). Civilsamhällets respons på olyckor och kriser - bistånd eller motstånd? Myndigheten för samhällsskydd och beredskap.

Suykens, B., Hvenmark, J., & Hung, C. (2025). Mission Drift. I R. A. List, H. K. Anheier, & S. Toepler (red.), International Encyclopedia of Civil Society (sid. 1-5). Springer Nature Switzerland.

Teräs, H., & Kartoglu, N. (2023). Resilience to emergencies and civil society organizations. Bulletin of the World Health Organization, 101(3), 162-162A

Tillväxtanalys (2014). Bättre statistik för en bättre regional- och landsbygdspolitik, 2014:04. Tillväxtverket.

Västra Götalandsregionen (2026). Utveckling Västra Götaland. VGR analys 2026:32. Kvartal 1 2026.

Voorhees, W. R. (2008) New Yorkers Respond to the World Trade Center Attack: An Anatomy of an Emergent Volunteer Organization. Journal of Contingencies and Crisis Management. 16(1): 3–13

Warner, R. (2020). Governance for resilience: Canada and global disaster risk reduction. Canadian Foreign Policy Journal, 26(3), 330–344.

Whittaker, J., McLennan, B., & Handmer, J. (2015). A review of informal volunteerism in emergencies and disasters: Definition, opportunities and challenges. International Journal of Disaster Risk Reduction, 13, 358-368.

WHO. (2025). A framework for civil society organization engagement in health emergencies.

Wollebaek, D., Wallman Lundåsen, S, & Trägårdh, L. (2012). Three forms of interpersonal trust: Evidence from Swedish municipalities. Scandinavian Political Studies, 35(4), 319 346.

Yngve, L. (2025). Normative collaboration: Relations between public and civil society organizations in the governance of welfare [Doktorsavhandling, Marie Cederschiöld högskola].

Zeballos-Velarde, C., Butron-Revilla, C., Manchego-Huaquipaco, G., & Yori, C. (2023). The role of ancestral practices and resilience as social capital to enhance community disaster resilience. The case of the Colca Valley, Peru. International Journal of Disaster Risk Reduction, 92, 103737.

Zhao, G., Hui, X., Zhao, F., Feng, L., Lu, Y., & Zhang Y. (2024). How does social capital facilitate community disaster resilience? A systematic review. Frontiers in Environmental Science, 12, 1496813.

Åberg, P. (2025). Det svenska civilsamhällets organisationslandskap. I M. Karlsson, J. von Essen, E. Forssell, M. Lindberg & J. Vamstad (Red.), Civilsamhällesvetenskap: En grundbok. Liber

Åberg, P., Larsson, M. & Vega, E. (2025). Civilsamhälleskartan Värmland: Civilsamhället i siffror 2023. Marie Cederschiöld högskola arbetsrapportserie nr 120. Marie Cederschiöld högskola.

Åberg, P. & von Essen, J. (kommande). Förstudie om förutsättningar och metoder för lokal samverkan i Norrtälje kommun. Norrtälje kommun.

Åberg, P., von Essen, J., Cras, P., Nordfeldt, M. & Hansen, K. (2024). Folkbildning i landsbygder. Om folkbildningens betydelser för människor och lokalsamhällen i svenska landsbygder. Folkbildningsrådet.

Författarpresentation

Louise Yngve är lektor i socialt arbete vid Högskolan i Borås och föreståndare för Centrum för välfärdsstudier (CVS), Högskolan i Borås. Hennes forskning handlar om relationen mellan stat och civilsamhälle, särskilt gällande frågor som rör sektorsövergripande samverkan för att hantera komplexa sociala problem.

Johan von Essen är professor i livsåskådningsforskning med inriktning mot civilsamhällesstudier och arbetar vid Centrum för civilsamhällesstudier, Marie Cederschiöld högskola. von Essen har främst forskat om medborgerligt engagemang, med särskilt intresse för vad det betyder för människor som arbetar ideellt. von Essen har också intresserat sig för civilsamhällets idéhistoriska rötter och politiskt teoretiska innebörder samt lokala civilsamhällen på landsbygderna.

Pelle Åberg är docent i statsvetenskap, prefekt vid Institutionen för civilsamhälle och religion, och föreståndare för Centrum för civilsamhällesforskning, Marie Cederschiöld högskola. Han forskar om olika aspekter av civilsamhället och dess organisationer, i och utanför Sverige, och om relationerna mellan civilsamhälle, stat, marknad och familj, på senare tid med ett fokus på lokal nivå och i rurala områden.

Karolina Elfström Berg är masterstudent i idéhistoria vid Södertörns högskola och var under våren 2026 forskningsassistent vid Institutionen för civilsamhälle och religion vid Marie Cederschiöld högskola. Hennes forskningsintressen kretsar kring kulturhistoriska perspektiv på samhällsomvälvande händelser.

Västra Götalands Bildningsförbund är en mötesplats för den samlade folkbildningen i regionen.
Dit räknas åtta studieförbunds-distrikt, sjutton rörelsefolkhögskolor, sex regionfolkhögskolor, Kulturförvaltningen i VGR och RF- SISU Västra Götaland.

www.vgb.nu

Västra Götalands Bildningsförbund